

Andrzej Wrotniak

Powstanie kolegium wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 21/3-4, 157-188

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ANDRZEJ WROTNIAK

POWSTANIE KOLEGIUM WIKARIUSZY PRZY KOLEGIACIE W ŁOWICZU

Treść: Wstęp. I. Przyczyny powstania kolegium wikariuszy. II. Erekcja kolegium wikariuszy i jego statuty: 1. Data sporządzenia dokumentu erekcyjnego. 2. Treść dokumentu erekcyjnego. 3. Statuty kolegium wikariuszy. III. Stosunek kolegium wikariuszy do kapituły kolegiackiej w Łowiczu. Zakończenie.

Wstęp

Przedmiotem niniejszego artykułu jest powstanie kolegium wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu¹, który do 1818 r. należał do archidiecezji gnieźnieńskiej, a na mocy bulli papieża Piusa VII *Ex imposita nobis* z dnia 12 marca 1818 r. został włączony do archidiecezji i metropolii warszawskiej².

Temat podjęty w niniejszym artykule nie był dotychczas opracowany. O samej instytucji *kolegium wikariuszy* niewiele pisano w literaturze kanonistycznej. Znane są prace księży: St. Chodyńskiego, J. Fijałkowskiego, P. Hemperka i A. Otręby³. Autorzy mo-

¹ Artykuł niniejszy jest częścią obszerniejszego opracowania tegoż autora pt. *Kolegium wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu 1467—1867*, Lublin 1973, s. XVIII 252, maszynopis na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL w Lublinie. Opracowanie to obejmuje także takie zagadnienia: *Prawna organizacja wnętrza kolegium wikariuszy, Uprawnienia i obowiązki członków kolegium wikariuszy, Działalność duszpasterska wikariuszy*. Zawiera także zestawienie źródeł i literatury przedmiotu oraz fotokopie najważniejszych dokumentów archiwalnych.

² B. Bijak, *Powstanie archidiecezji warszawskiej i jej dzieje, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* (dalej cyt. *Wiad. Arch. Warsz.*) rok (1966), nr 9, s. 197; J. Wysocki, *Erekcja arcybiskupstwa i metropolii warszawskiej na tle stosunków politycznych i kościelnych w Królestwie Polskim* (1814—1819), *Wiad. Arch. Warsz.*, rok 58 (1968), nr 11—12, s. 239—249.

³ St. Chodyński, *Wikaryusze katedry włocławskiej (Collegium Vicariorum)*, Włocławek 1912; J. Fijałkowski, *Nowosądecka Kolegiata cz. 1: Dzieje kapituły mniejszej (1448—1791)*, Warszawa 1958; P. Hemperk, *Powstanie i skład kolegium wikariuszy przy kolegiacie św. Michała Archanioła w Lublinie*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* (dalej cyt. *Rocz. Teol.-Kan.*), tom 12 (1965), zeszyt 5, s. 75—102; P. Hemperk, *Organizacja i działalności wikariuszy kolegiaty św. Michała Archanioła w Lublinie (1574—1836)*, *Rocz. Teol.-Kan.*, tom 14 (1967), ze-

nografii poszczególnych kapituł zajmują się tym zagadnieniem tylko ogólnie.

Powstanie *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu zasługuje na specjalne opracowanie także ze względu na rolę, jaką odgrywało w życiu religijnym parafii kolegiackiej oraz ze względu na znaczenie miasta Łowicza dla archidiecezji gnieźnieńskiej i całej Polski.

Przy opracowaniu artykułu posłużyłem się dokumentami archiwalnymi znajdującymi się głównie w *Archiwum Kapituły Kolegiackiej* w Łowiczu oraz w *Archiwum Akt Dawnych Archidiecezji Warszawskiej*. Wykorzystałem także zasoby *Archiwum Diecezjalnego we Włocławku* oraz *Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*. Przeprowadziłem również kwerendę w *Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, gdzie znalazłem tylko protokół zebrania *Kapituły Metropolitalnej Gnieźnieńskiej* z 1722 r., w którym zawarte jest zatwierdzenie przywilejów *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu.

Natomiast inne źródła drukowane i literatura przedmiotu, dotyczące opracowywanego tematu miały charakter pomocniczy i posłużyły mi do naświetlenia poszczególnych zagadnień⁴.

I. Przyczyny powstania kolegium wikariuszy

Powstanie *kolegium wikariuszy* w Łowiczu było związane z ogólną sytuacją prawną i faktyczną ówczesnych kapituł katedralnych i kolegiackich w Kościele. Dlatego też chcąc zrozumieć przyczyny wymienione przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Gruszczyńskiego w dokumencie erekcyjnym, które sprawiły, że powołał on do życia *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu, najpierw należy omówić powody skłaniające biskupów w krajach na Zachodzie Europy i w Polsce do tworzenia tego rodzaju korporacji przy kapitułach katedralnych i kolegiackich, a także wykazać podstawę prawną tych kolegiów.

W terminologii prawa kanonicznego pod pojęciem wikariusza rozumie się duchownego, który przez odpowiednią władzę kościelną został wy-

szyt 5, s. 99—115; P. Hemperek, *Organizacja i działalność wikariuszy kolegiaty św. Michała Archaniola w Lublinie (1574—1826)*, Roczn. Teol.-Kan., tom 16 (1969), zeszyt 5, s. 55—70; A. Otręba, *Dzieje niższych kolegiów duchownych przy kolegiacie w Łasku 1525—1819*, W: *Studia z Historii Kościoła w Polsce*, Warszawa 1973, tom 2, s. 281—470.

⁴ Wśród nich należy wymienić: *Corpus Iuris Canonici* editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludovici Richter, instruxit A. Friedberg, pars secunda, Decretalium Collectiones, Lipsiae 1881; *Łaskiego Jana arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasa i legata urodzonego Liber Beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. ks. J. Łukowski, opr. J. Korytkowski, Gniezno 1880—1881, tom 1—2; *Visitationes bonorum archiepiscopatus necnon capituli gnesnensis saeculi XVI*, ed. B. Ulanowski, Cracoviae 1920 oraz *akty uchwał synodów prowincjalnych archidiecezji gnieźnieńskiej i synodów diecezjalnych innych diecezji*. Wykorzystałem też artykuły w następujących czasopiśmie: *Alleluja, Apollinaris, Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne, Nasza Przeszłość*,

znaczony do zastępowania innego duchownego w funkcjach wynikających z zajmowanego przez niego urzędu⁵.

Chociaż w prawie obowiązuje ogólna zasada stwierdzająca, że każdy posiadacz beneficjum czy urzędu kościelnego powinien osobiście spełniać obowiązki z tym związane⁶, to jednak nie sprzeciwia się temu inna reguła prawna, która mówi: „potest quis (facere) per alium, quod potest facere per se ipsum”⁷.

Idea zastępstwa w wypełnianiu zasadniczych funkcji określonego beneficjanta była dość wcześnie zaprowadzona w duszpasterskiej praktyce kościelnej⁸.

W XI w. została ona przeniesiona na teren kapituł katedralnych i kolegiackich. Wiązało się to z faktem tworzenia nowych prebend dla poszczególnych kapituł, a zwłaszcza z rezydencją prałatów i kanoników angażowanych przez biskupów do różnych spraw. Utrudniało to wypełnianie jednego z zasadniczych obowiązków ciążyących na kapitułach katedralnych i kolegiackich, jakim było codzienne wspólne odmawianie oficjum brewiarzowego oraz odprawianie uroczystej mszy św.⁹ Przy-

Roczniki Humanistyczne, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, Rozprawy Akademii Umiejętności, Studia Theologica Varsaviensia, Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Ziemia i Znak.

⁵ H. Hostiensis, *Aurea summa*, Venetiis 1605, liber 1, titulus *De officio vicarii*, columna 275; A. Barbosa, *Jus ecclesiasticum universum*, Lugduni 1660, liber 3, caput 6 *De vicariis*, s. 140, numerus 1.

⁶ A. Reiffenstuel, *Jus canonicum universum juxta titulos decretalium in quaestiones distributum*, Parisiis 1899, volumen 1, titulus 28, numerus 6, 7 i 10.

⁷ Reg. 68; R. J. in VI°.

⁸ Praktyka zastępstwa upowszechnia się i staje się koniecznością, gdy na przestrzeni IV—VI wieku powstają parafie, a w następnych wiekach zaznacza się wzrost ludności. Okoliczności te sprawiły, że w celu zaspokojenia potrzeb duszpasterskich w XII i XIII wieku urząd wikariusza znany był we wszystkich krajach katolickich, Por. c. 3, X, III, 41; *Patrologiae cursus completus, seu bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica omnium SS. Patrum, doctorum, scriptorumque ecclesiasticorum, series graece, occurrante J. P. Migne*, Parisiis 1857, tomus 5, columna 994; tomus 11, columna 931; tomus 20, columna 695; J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Florentiae et Venetiae 1759—1798, np. tomus 3, columna 1002: synod w Toledo z r. 400, canon 20; tomus 4, columna 1358: synod w Efezie z 431 r., canon 7; L. Thomassinus, *Vetus et Nova Ecclesiae disciplina circa beneficia et beneficiarios distributa in tres partes sive tomos*, Lucae 1728, tomus 1, liber 2, s. 131, 302—304, 309; D. M. Bouix, *Tractatus de parcho ubi et vicariis parochialibus, necnon monialium, militum et xenochiorum capellanis*, Parisiis 1855, s. 211—214; B. Kurtscheid, *Historia juris canonici. Historia institutorum ab Ecclesiae fundatione usque ad Gratianum*, Romae 1958, s. 58, 61—62, 165, 170, 257—263, 270—284, 289; K. Bihlmeyer, H. Tüchle, *Historia Kościoła*, tłum. J. Klanowski, Warszawa 1971, tom 1, s. 110—115, 304—311.

⁹ D. M. Bouix, *Tractatus de capitulis*, Parisiis — Lugduni 1852, s. 42; P. Torquebiau, *Chapitres des chanoines*, W: *Dictionnaire de Droit Canonique*, Paris 1942, tomus 3, columna 530.

czyny te skłoniły prałatów i kanoników do wyřęczania się w wypełnianiu tych funkcji przez wikariuszy — zastępców. Początkowo zastępcstwa te miały charakter doraźny, z czasem jednak praktyka ta rozpowszechniła się tak bardzo, że stała się niebawem powszechnym zwyczajem. To właśnie było powodem, że na Zachodzie w XII w. wikariusze-zastępcy przy kapitułach katedralnych i kolegiackich zaczęli organizować się w stałe kolegia¹⁰. Tak samo było i w Polsce. Mimo, że papież Sylwester II (999—1003) utworzył arcybiskupstwo — metropolię w Gnieźnie, które faktycznie powstało w czasie tzw. zjazdu gnieźnieńskiego w 999/1000 r.¹¹, to jednak dopiero na przełomie XII i XIII w. nastąpiły zasadnicze zmiany w strukturze organizacji Kościoła w Polsce¹². Instytucją wysuwającą się na pierwszy plan w administracji kościelnej stała się kapituła. W XIII w. nastąpił podział kapituł na katedralne i kolegiackie¹³. Jednym z ich celów była troska o kult Boży w kościołach katedralnych lub kolegiackich. Jednakże w niedługim czasie, podobnie jak na Zachodzie, dla prałatów i kanoników obowiązki chórowe okazały się uciążliwe i trudne do wykonania. Stąd też zaczęto przejmować z krajów zachodnio-europejskich ukształtowane formy organizacji kościelnej, a między innymi praktykę spełniania obowiązków chórowych przez zastępców — wikariuszy¹⁴.

¹⁰ P. Hinschius, *System des Katholischen Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht auf Deutschland*, Berlin 1878, tom 2, s. 77—78; J. Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, Poznań 1959, tom 1, s. 690; P. Hemperek, *Powstanie i skład kolegium wikariuszy*, Roczn. Teol.-Kan., tom 12 (1965), zeszyt 5, s. 77—78.

¹¹ Należy zaznaczyć, że jednocześnie z metropolią gnieźnieńską zostały utworzone biskupstwa w Kołobrzegu, Krakowie i we Wrocławiu. Por. Kronika Thietmara, opr. M. Z. Jedlicki, Poznań 1953, s. 200—208; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821*, Poznań 1888, tom 1, s. 12—13; P. Bogdanowicz, *Zjazd gnieźnieński w roku 1000*, Nasza Przyszłość, tom 16 (1962), s. 5—151. Autor podaje najnowsze omówienie zjazdu gnieźnieńskiego, zestawiając bibliografię przedmiotu.

¹² J. Szymański, *Struktura organizacyjna biskupstw polskich w wiekach średnich*, Znak, rok 17 (1965), nr 137—138, s. 1405—1415; Z. Sułowski, *Początki Kościoła Polskiego*, W: *Kościół w Polsce*, Kraków 1968, tom 1, s. 17—123; Z. Sułowski, *Struktura organizacji diecezjalnej Kościoła Polskiego w wiekach średnich*, W: *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce*, Lublin 1969, tom 1, s. 76—78.

¹³ J. Kłoczowski, *Vita communis kleru w XI—XII wieku*, Roczniki Humanistyczne, tom 10 (1961), zeszyt 2, s. 5—40; J. Szymański, *Z zagadnień vitae canonicae w Polsce XII—XIII wieku*, Roczn. Teol.-Kan., tom 10 (1963), zeszyt 4, s. 143—152; Z. Sułowski, *Struktura organizacji diecezjalnej*, s. 78—79.

¹⁴ St. Chodyński, *Wikaryusze katedry wrocławskiej*, s. 5; St. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912, s. 91; B. Kurtscheid, dz. cyt., s. 290; J. Nowacki, dz. cyt., s. 690; Z. Leszczyńska, *Średniowieczne statuta wikaryuszów katedry krakowskiej*, Nasza Przyszłość, tom 10 (1959), s. 391; T. Silnicki, *Wpływy francuskie na Kościół w Polsce w wiekach średnich*, W: *Z dziejów Kościoła w Polsce*, Warszawa 1960, s. 390—425;

Biskupi polscy od XIII do XV w. podnieśli do godności kolegiaty kilkanaście kościołów, przy których rezydowali nie tylko prałaci i kanonicy, ale i inni duchowni, między innymi i wikariusze, zastępujący prałatów i kanoników w odmawianiu oficjum brewiarzowego¹⁵. Początkowo byli to wikariusze tzw. „manualni”, czyli związani z konkretnym prałatem czy kanonikiem ponoszącym koszty ich utrzymania. Z upływem lat zwyczaj ten szybko się upowszechnił, tak że wikariusze — zastępcy prałatów i kanoników, zaczęli tworzyć osobne korporacje z własną organizacją¹⁶.

Należy zaznaczyć, że spełnianie obowiązków chórowych przez wikariuszy w zastępstwie prałatów i kanoników aprobeowały polskie synody już w XIV w.¹⁷.

Zasady określające zadania wikariuszy przy katedrach i kolegiatach po raz pierwszy podał w wydanych przez siebie statutach w 1320 r. biskup krakowski Nanker. W trosce o rozwój kultu Bożego oraz celem rozbudzenia pobożności wśród wiernych biskup postanowił, ażeby w kościołach katedralnych i kolegiackich codziennie i kolegialnie była odprawiana msza św. konwentualna oraz aby recytowano brewiarz¹⁸. Ten sam cel i rodzaj obowiązków wikariuszy katedralnych i kolegiackich został określony przez arcybiskupów gnieźnieńskich: Jarosława — w uchwałach synodu w Kaliszu w roku 1357¹⁹, Mikołaja

J. Szymański, *Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, W: Kościół w Polsce, Kraków 1968, tom 1, s. 213.

¹⁵ P. Fabisz, *Wiadomości o Synodach Prowincjonalnych i Diecezjalnych gnieźnieńskich i o prawach Kościoła Polskiego z dodatkiem spisu Synodów Diecezjalnych Polskich*, Kępno 1861, s. 72—73.

¹⁶ St. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 108—110; J. Szymański, *Piętnaście lat badań nad dziejami polskich kapituł katedralnych i kolegiackich (1945—1960)*, Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, tom 5 (1962), zeszyt 1, s. 89—112; J. Szymański, *Biskupstwa Polskie w wiekach średnich*, s. 213.

¹⁷ Z. Chodyński, E. Likowski, *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones Synodorum Provincialium et Dioecesanarum Regni ejusdem ad summam collectae*, Posnaniae 1882, tomus 1, s. 213; P. Hempterek, *Powstanie i skład kolegium wikariuszy*, Roczn. Teol.-Kan., tom 12 (1965), zeszyt 5, s. 78.

¹⁸ *Statuta Nankeri episcopi cracoviensis Anno MCCCXX, De missis conventualiter celebrandis...*, *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki (Vetera Iuris Poloniae Monumenta), Statuta synodalis Episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi e codicibus manu scriptis typis mandata additis statutis Vielunii et Calisii A. 1420 conditis editionem curavit U. Heyzmann, Cracoviae 1875*, tom 4, s. 15—16 (dalej cyt. *Starod. Prawa Polsk. Pcmn.*).

¹⁹ *Synodus Calisiensis anno 1357. Jaroslaus archiepiscopus gnesnensis. Caput 3, 6, Antiquissimae Constitutiones Synodales Provinciae Gnesnensis maxima ex parte nunc primum e codicibus manu scriptis typis mandatae*, ed. R. Hube. Petropoli 1856, s. 208, 210 (dalej cyt. *Antiqu. Const. Syond. Prov. Gnes.*); *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki (Vetera Iuris Poloniae Monumenta)*, wydał A. Z. Helcel, Warszawa 1856, tom 1, s. 407 § 3, s. 409 § 6.

Trąby — w statutach wieluńsko-kaliskich z 1420 r.²⁰, a także przez biskupa wrocławskiego Piotra²¹ i biskupa krakowskiego kardynała Zbigniewa Oleśnickiego w uchwałach kapituły katedralnej w 1437 r.²².

Kapituły kolegiackie, zarówno na Zachodzie, jak i w Polsce, obok obowiązków chórowych niejednokrotnie spełniały także funkcje duszpasterskie, bądź z racji powierzenia kapitułom opieki duszpasterskiej nad wiernymi²³, bądź z powodu erygowania ich przy kościołach parafialnych²⁴.

Praczący i kanonicy początkowo wypełniali ten obowiązek osobiście, a kiedy z przyczyn wspomnianych wyżej zaczęli zaniedbywać rezydencję, wyręczał się w tym wypadku wikariuszami — zastępcami, którzy pełnili od tej pory w zastępstwie prałatów i kanoników funkcje duszpasterskie sensu stricto²⁵.

Praktyka ta była zresztą zgodna z prawem Dekretalów Grzegorza IX, które polecało ustanawiać wikariusza stałego przy beneficjach duszpasterskich²⁶, gdy główny rządca danego beneficjum duszpasterskiego napotkał na trudności w spełnianiu właściwych funkcji²⁷.

²⁰ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, z materiałów przysposobionych przez B. Ulanowskiego uzupełnili i wydali J. Fijałek i A. Vetulani, Kraków 1915—1920—1951, s. 70 (18), „De celebratione missarum”; Por. *Statuta toti provinciae gnesnensis valentia, condita praeside Nicolao II Trąba archiepiscopo gnesnensi in synodo provinciali Vieluno-Calissiensi* A. MCCCCXX, *Starod. Prawa Polsk. Pomn.*, tom 4, s. 34; P. Fabisz, dz. cyt., s. 85, 93.

²¹ *Cathedralis ecclesiae Wratislaviensis statuta synodalia*, Wratislaviae 1585, *Statuta Synodalia Domini Petri episcopi Wratislaviensis*, s. 96.

²² *Statuta capituli ecclesiae cathedralis Cracoviensis a. 1328—1478 Sbignei cardinalis et episcopi Cracoviensis statutum*, *Starod. Prawa Polsk. Pomn.*, tom 4, s. 133—140.

²³ A. Barbosa, *De officio et potestate parochi*, Lugduni 1655, s. 9; St. Librowski, dz. cyt., s. 115; P. Torquebiau, art. cyt., columna 564; J. Szymański, *Kapituła kolegiacka w Wojniczu 1465—1786*, Lublin 1962, s. 96.

²⁴ B. Ojetti, *Synopsis rerum moralium et iuris pontificii alphabetico ordine digesta et novissimis SS. RR. Congregationum decretis aucta in subsidium praesertim sacerdotum*, editio tertia emendata et aucta, Romae 1912³, numerus 4067; S. Romani, *Acta Apostolicae Sedis. Sacra Congregatio Concilii. I Fesciliani iuris praesentandi 21 iunii 1930 anni*. Adnotationes, Apollinaris, annus 6 (1933), volumen 6, s. 144; J. Szymański, *Biskupstwa polskie w wiekach średnich*, s. 212.

²⁵ A. Reiffenstuel, dz. cyt., volumen 3, s. 476—477.

²⁶ c. 3, X, I, 28; c. 6, X, I, 28; c. 30, X, III, 5; Por. także c. 1, III, 12 in Clem.

²⁷ Beneficjum duszpasterskim może być bądź kościół parafialny bądź także beneficjum, z którym została złączona na stałe jakaś kolegialna osoba moralna, jak np. kapituła katedralna czy kolegiacka. Ustanowiony wikariusz stały spełnia aktualnie duszpasterstwo zastępując proboszcza habitualnego. Por. c. 6, X, I, 28; c. 30, X, III, 5; c. 1, III, 12 in Clem.; Fr. Schmalzgrueber, *Jus ecclesiasticum universum brevi methodo ad discentium utilitatem explicatum*, Romae 1844, tomus 1, pars 2, s. 146; D. M. Bouix, *Tractatus de parochia*, s. 186; J. B. Dene-

Za Ferraris'em możemy więc powiedzieć, że wikariuszem stałym jest ten, kto powagą biskupa został kanonicznie instytuowany dla służby jakiegoś kościoła w zastępstwie głównego rządcy i otrzymał odpowiednią część dochodów z beneficjum²⁸. Wikariusze stali w zakresie funkcji duszpasterskich mieli pełną władzę proboszczowską, a wikariaty stałe były beneficjami w ścisłym znaczeniu. Stąd też wikariusze stali posiadali wszystkie prawa i obowiązki beneficjatorów z wyjątkiem samego tytułu beneficjusza²⁹.

Na powołanie wikariuszy stałych przy beneficjach duszpasterskich zezwalały zarówno przepisy prawa powszechnego³⁰ i partykularnego w Kościele Zachodnim³¹, jak i polskie ustawodawstwo synodalne³².

Przedstawione wyżej przyczyny, które utrudniały prałatom i kanonikom osobiste wypełnianie obowiązków chórowych i duszpasterskich, wystąpiły również i w wypadku kapituły łowickiej.

Rozległość archidiecezji gnieźnieńskiej i konieczność przebywania jej rządców w Krakowie, skłoniły arcybiskupa Wojciecha Jastrzębca do ustanowienia w południowej części archidiecezji, w mieście Łowiczu, rezydencji ordynariusza, celem załatwiania bieżących spraw administracyjnych. Wśród motywów decydujących o utworzeniu w Łowiczu nowej instytucji prawnej, jaką miała być kapituła kolegiacka, dokument erekcyjny wymienia chęć powiększenia i uświetnienia kultu Bożego oraz posiadania przez arcybiskupa współpracowników. W tym też celu arcybiskup Jastrzębiec na zebraniu generalnym kapituły metropolitalnej w Gnieźnie 25 kwietnia 1433 r., po uzyskaniu zgody prałatów i kanoników, wydał dokument erekcyjny, mocą którego najstarszy kościół parafialny w Łowiczu pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny został podniesiony do godności kolegiaty. Jednocześnie, tym samym dokumentem, arcybiskup ustanowił kapitułę składającą się z trzech prałatów i dziesięciu kanoników. Ponieważ kolegiata pozostała nadal kościołem parafialnym, ordynariusz zlecił prałatom i kanonikom nie tylko odmawianie oficjum brewiarzowego, ale przekazał im również i funkcje duszpasterskie, a mianowicie: głoszenie Słowa Bożego, słuchanie spowiedzi i administrowanie innych sakramentów św. W związku z tymi

ubourg, *Etude canonique sur les vicaires paroissiaux*, Paris—Leipzig—Tournai 1871, s. 3—4.

²⁸ L. Ferraris, *Bibliotheca canonica, iuridica, moralis, theologica nec non ascetica, polemica, rubricistica, historica*. Ed. novissima, Romae 1891, tomus 7, s. 590.

²⁹ P. Hemperek, *Powstanie i skład kolegium wikariuszy*, Roczn. Teol.-Kan., tom 12 (1965), zeszyt 5, s. 79—80.

³⁰ D. M. Bouix, *Tractatus de parcho*, s. 212, 214; S. Romani, art. cyt., s. 145.

³¹ L. Thomassinus, dz. cyt., s. 302 numerus 2, 303—304; D. M. Bouix, *Tractatus de parcho*, s. 211—213.

³² *Synodus Siradiensis annis 1233*, caput 15, *Synodus incerti loci* (Łęczyska) anno 1285 *Jacobus Archiepiscopus Gnesensis*, caput 30—21, *Antiqu. Const. Synod. Prov. Gnes.*, s. 7—8, 174; *Starod. Prawa Polsk. Pomn.*, tom 1, s. 386 §§ 21—22.

obowiązkami prałaci i kanonicy zostali zobowiązani do osobistej rezydencji przy kolegiacie³³.

Kapituła kolegiacka, utworzona w Łowiczu, miała więc służyć arcybiskupowi radą i pomocą, a dla miejscowej ludności, której — jak podaje dokument erekcyjny — była w tym czasie znaczna liczba³⁴, troską i opieką duszpasterską.

Członkowie kapituły łowickiej niedługo jednak spełniali osobiście obowiązki nałożone im przez arcybiskupa. Z uwagi na liczne zajęcia w kurii arcybiskupiej w Łowiczu, zgodnie ze zwyczajem panującym w innych kapitułach i aprobowanym przez ustawodawstwo kościelne, początkowo kanonicy wyřeczali się zastępcami czyli *wikariuszami manualnymi* (vicarii manuales), a następnie — od rządów arcybiskupa Gruszczyńskiego — *wikariuszami statymi* (vicarii perpetui)³⁵.

Na powołanie *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie łowickiej mogło złożyć się kilka przyczyn. Jedną z nich były przyczyny ogólnokościelne czyli liturgiczno-duszpasterskie, dążenie do rozwinięcia kultu Maryjnego przy kolegiacie oraz wyjątkowe znaczenie Łowicza dla archidiecezji gnieźnieńskiej.

Jeśli chodzi o pierwszą z nich to powołanie *kolegium wikariuszy* mogło przyczynić się do ożywienia kultu Bożego oraz do zapewnienia wiernym posługi duszpasterskiej przez odprawianie nabożeństw i udzielanie sakramentów św.³⁶

Odnosnie zaś rozwinięcia kultu Maryjnego w kolegiacie to część do Matki Najświętszej powinna się przejawiać nie tylko w odprawianiu

³³ Archiwum Kapitulne w Łowiczu (dalej cyt. Arch. Kap. Łowicz), *Jura et Privilegia Reverendi Capituli Loviciensis. Liber Privilegiorum*, Ms 28 (dalej cyt. *Jura et Privilegia*), s. 1—17: *Erectio Ecclesiae Beatae Virginis Mariae in Collegiatam Loviciensem 1433...* Tekst tego dokumentu został wydrukowany przez J. Korytkowskiego i Wł. Kwiatkowskiego. Por. *Łaskiego Jana arcybiskupa gnieźnieńskiego... Liber Beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej...*, Gniezno 1881, tom 2, s. 510—516; Wł. Kwiatkowski, *Prymasowska kapituła i kolegiata w Łowiczu (1433—1938)*, Warszawa 1939, s. 559—568.

³⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 1—2: *Erectio Ecclesiae... Oppidum seu locus Loviciensis... populositate celebris, et ad humana vita commodum uberior fructibus in illis partibus habeatur...*

³⁵ Tamże, s. 95—103: 1467. *Privilegium Erektionis Vicariorum et Mansionariorum Ecclesiae Collegiatae Loviciensis Joannis Gruszczyński...*; Por. *Łaskiego Jana arcybiskupa gnieźnieńskiego...*, *Liber Beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej...*, tom 2, s. 236, 516—520; Wł. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 67—68; Wł. Tarczyński, *Łowicz, Wiadomości historyczne z dodaniem innych szczegółów*, Łowicz 1899, s. 33; J. Wieteska, *Archidiakoniat Łowicki*, Rzym 1966 (odbitka ze Szkiców do dziejów Archidiecezji Warszawskiej), s. 24.

³⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 96—97: *...quanta charitatis dulcedine decorem Domus Dei... salutemque animarum procurando, ac cultum Divinum augendo, ...in Vicarios Canonicos perpetuos in solidum transferimus et... committimus... confesiones audiendo, et sacramenta Ecclesiastica... ministrando...*

mszy św. o Matce Bożej, do czego zobowiązywał prałatów i kanoników jeszcze arcybiskup Jastrzębiec³⁷, lecz także w stałym odmawianiu oficjum brewiarzowego o Matce Bożej³⁸.

Wydaje się, że inną okolicznością, która mogła zaważyć w jakimś stopniu na powstanie *kolegium wikariuszy*, była chęć podkreślenia znaczenia Łowicza, który odgrywał ważną rolę w organizacji życia kościelnego i w strukturze administracyjno-gospodarczej państwa polskiego.

Łowicz³⁹ był początkowo własnością książąt mazowieckich, a prawdopodobnie na przełomie wieku XI/XII został przekazany arcybiskupom gnieźnieńskim⁴⁰. Papież Innocenty II potwierdził prawo arcybiskupów do Łowicza bullą wydaną w 1136 r.⁴¹, ale książęta mazowieccy nadal rościli pretensje do tego miasta⁴². Dopiero postanowienie zjazdu

³⁷ Tamże, s. 13: ... dictosque Praelatos et Canonicos ... Beatae Virginis Missam Festivis diebus cantandam obligamus...

³⁸ Tamże, s. 98—99: ... Horas sive cursum de Beata Virgine... decantare tenebuntur...

³⁹ Łowicz, początkowo jako osada — wieś, a od XIII wieku podniesiony do rzędu miast, położony na zachodniej części Mazowsza w ziemi sochaczewskiej, administracyjnie należał do województwa rawskiego. Historycy zaliczają Łowicz do jednej z najstarszych osad Mazowsza o czym przekonują wykopiska dokonane w okolicach Łowicza świadczące, że w okresie przedhistorycznym Polski były tutaj osady. Por. R. Oczkowski, *Łowicz, Ziemia*, rok 6 (1913), nr 15—16, s. 232; Z. Przyrembel, *Fragmety z dziejów dawnego Łowicza*, Warszawa 1936, s. 3—4; Wł. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 1; J. Warężak, *Osadnictwo kasztelanii łowickiej* (1136—1847), cz. 1, *Łódź* 1952, s. 33—34, 236; J. Warężak, *Słownik historyczno-geograficzny księstwa łowickiego*, cz. 2, Wrocław—Warszawa—Kraków 1961, s. 184; St. Pazyra, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959, s. 46, 111.

⁴⁰ Dokładne ustalenie daty oddania Łowicza z okolicą arcybiskupom gnieźnieńskim jest niemożliwe z braku dokumentów historycznych. Przyjmuje się, że Łowicz został oddany przez księcia mazowieckiego Zbigniewa Hermana arcybiskupowi Marcinowi I (1098—1118). Por. J. Warężak, *Osadnictwo kasztelanii łowickiej*, s. 134, 154; J. Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, Poznań 1964, tom 2, s. 298.

⁴¹ *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, Poznań 1877—1908, tom 1, nr 7 s. 10—12 (dalej cyt. Kod. Dypl. Wielkp.); J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, tom 1, s. 43, przypis 25; St. Zakrzewski, *Ze studiów nad bullą z r. 1136*, *Rozprawy Akademii Umiejętności*, tom 18 (1902), s. 1—80; K. Maleczyński, *W sprawie autentyczności bulli gnieźnieńskiej z roku 1136*, Wrocław 1947, s. 17; J. Warężak, *Osadnictwo kasztelanii łowickiej*, s. 131.

⁴² *Kod. Dypl. Wielkp.*, tom 1, nr 68 s. 67. Papież Honoriusz III w 1216 r. potwierdził dotychczasowe prawo własności arcybiskupów do Łowicza oraz uwolnił te tereny od władzy księcia mazowieckiego. Por. J. Warężak, *Osadnictwo kasztelanii łowickiej*, s. 134, 154. Spośród książąt mazowieckich roszcujących pretensje do Łowicza należy wymienić Konrada Mazowieckiego, który pomimo praw i przywilejów nadanych Łowiczowi najechał te tereny w 1235 r. i siłą zagarnął. Ale już w 1240 r. oddał zagarnięte dobra łowickie, a w 1242 r. zobowiązał się do jednego w ciągu roku przejazdu przez te okolice. Por. *Kod. Dypl.*

w Piotrkowie w dniu 17 stycznia 1463 r. sprawiło, że jedynymi i niezależnymi właścicielami Łowicza zostali arcybiskupi gnieźnieńscy⁴³.

Arcybiskupi gnieźnieńscy w trosce o życie religijne Łowicza już na początku XI w. sprowadzili tutaj misjonarzy⁴⁴, a następnie pamiętali o wznoszeniu nowych świątyń⁴⁵. Dowodem na to może być stwierdzenie arcybiskupa Gruszczyńskiego, który podczas wizytacji kościołów archidiecezji przekonał się o niewystarczającej ich liczbie, natomiast po przybyciu do Łowicza został powiadomiony o istnieniu kolegiaty należące urządzonej⁴⁶.

Wydaje się, że znaczenie Łowicza podnosił także zamek będący rezydencją arcybiskupów⁴⁷, którzy przebywali częściej tu niż w Gnieźnie i stąd zarządzali całą archidiecezją⁴⁸.

Wielkp., tom 1, nr 234 s. 196; *Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae Generalis, instruxit J. C. Kochanowski*, Varsaviae 1919, tomus 1, nr 386 s. 447—448; nr 395 s. 459; nr 427 s. 505; *Kronika Boguchwała i Godystawa Paska*, wyd. Al. Maciejowski, W: Monumenta Poloniae Historica, Lwów 1872 (Warszawa 1961), tom 2, s. 560; J. Długosz, *Dzieje Polskie*, przekł. K. Mecherzyński, Kraków 1868, tom 2, s. 247—249.

⁴³ Na tym zjeździe król włączył Księstwo Mazowieckie do Korony, wydał dokument potwierdzający wszystkie dotychczasowe przywileje arcybiskupów odnośnie Łowicza oraz zwołał od grzywny nałożonej w 1359 r. Por. J. Albetrandi, *Panowanie Kazimierza Jagiellończyka*, Warszawa 1826, tom 1, s. 266; W. H. Gawarecki, *Pamiętki historyczne Łowicza*, Warszawa 1844, s. 14—15; J. Warężak, *Osadnictwo kasztelanii łowickiej*, s. 58—59, 132—133.

⁴⁴ Wł. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 45.

⁴⁵ Arcybiskup Mikołaj Kurowski buduje drugi kościół parafialny pod wezwaniem Ducha św. oraz zakonny — dominikanów. Por. *Łaskiego Jana arcybiskupa gnieźnieńskiego... Liber Beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej...*, tom 2, s. 256; Wł. Tarczyński, dz. cyt., s. 7, 114; J. Warężak, *Słownik historyczno-geograficzny księstwa łowickiego*, s. 200. Również w XV wieku dzięki zabiegom arcybiskupa Gruszczyńskiego powstaje kościół zakonny — bernardynów oraz kościół szpitalny św. Jana Chrzciela. Por. Wł. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 40; J. Warężak, *Słownik historyczno-geograficzny księstwa łowickiego*, s. 201—206.

⁴⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 96.

⁴⁷ Książęta mazowieccy do których początkowo należał Łowicz, wybudowali drewniany zamek, w który włączymy się na czas połowań. Arcybiskupi więc przejęli Łowicz wraz z zamkiem. Około połowy XIV wieku arcybiskup Skotnicki na miejsce dawnego zamku, wybudował nowy gotycki z cegły i kamienia. Następcy arcybiskupa Skotnickiego rozbudowali go na swoją siedzibę i w ten sposób Łowicz wraz z zamkiem stał się rezydencją arcybiskupów. Należy nadmienić, iż położenie zamku na sztucznym nasypie nad Bzurą nadawało mu charakter obronny. W źródłach spotykamy wiadomości, że na zamku starości łowiccy pełnili funkcje wojskowe, co dowodziłoby, że arcybiskupi zamierzali zamienić zamek na obronny. Por. *Visitaciones bonorum archiepiscopatus necnon capituli gnesnensis saeculi XVI*, s. 34—35, 62—63, 127; W. H. Gawarecki, *Kolegiata i zamek arcybiskupów w Łowiczu*, Alleluja, Warszawa 1843, s. 263—267.

⁴⁸ Wł. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 67.

II. Erekcja kolegium wikariuszy i jego statuty

Ustalenie dokładnego czasu powstania kolegium wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu nastęrcza pewne trudności, gdyż nie zachował się do naszych czasów oryginalny dokument erekcyjny omawianej instytucji, lecz jedynie jego odpisy. Wprawdzie zgodne są one ze sobą w treści zasadniczej, ale podają różne daty erekcji. Również i inne wzmianki źródłowe traktujące o powstaniu kolegium wikariuszy przy kolegiacie łowickiej nie są zgodne w tej kwestii. Ustalenie więc dokładnej daty erekcji omawianego kolegium wymaga bliższego omówienia.

1. Data sporządzenia dokumentu erekcyjnego

Znajdująca się w zbiorach archiwum kapituły kolegiackiej w Łowiczu księga zawierająca regesty aktów z XV i XVI w. odnoszących się do kościołów archidiecezji gnieźnieńskiej⁴⁹ oraz księga podająca tytuły dokumentów arcybiskupów gnieźnieńskich i oficjalatu łowickiego, dawniej przechowywana w archiwum kapituły łowickiej, a obecnie w zbiorach *Archiwum Akt Dawnych Archidiecezji Warszawskiej*⁵⁰, informują o sprawach, których przedmiotem były dziesięciny i wymieniają *wikariuszy łowickich* już przy końcu 1466 r.⁵¹

⁴⁹ Arch. Kap. Łowicz, Nota Bene. Skorowidz aktów XV i XVI w. odnoszących się do kościołów archidiecezji gnieźnieńskiej, A. 2, 1, 2; Analizując treść księgi można dojść do wniosku, że powstała ona w XVII wieku.

⁵⁰ Archiwum Akt Dawnych Archidiecezji Warszawskiej (dalej cyt. Arch. Akt Dawn. Archid. Warsz.). *Nota varia notabiliora ex Actis Archiepiscopatus Gnesnensis in Archivo Loviciensis reperibilibus desumptem*, nr 970; Por. H. Rybus, *Regesty wybranych zapisek z akt działalności arcybiskupów gnieźnieńskich*, Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne (dalej cyt. Arch. Bibl. Muz. Kośc.), tom 3 (1961), zeszyt 1—2, s. 111—404.

⁵¹ Dotyczy to dziesięcin ze wsi Jasienie i Rogoźno wymienionych w dokumencie erekcyjnym. Gdy chodzi o dziesięciny ze wsi Jasienie to zostały wymienione w aktach oficjala łowickiego z dnia 14 grudnia 1466 r. w słowach: *Decimarum Jasionae ad vicarios Loviciensis*. Natomiast w tychże aktach z dnia 16 grudnia 1467 r. zostało zanotowane: *Emptio decimae in Jasionae ad vicarios Loviciensis*. Porównując powyższe sformułowanie wydaje się, że arcybiskup Gruszczyński napotkał na bliżej nieznane trudności w przekazaniu dziesięcin z wymienionej wioski wikariuszom kolegiaty łowickiej i dokonał tego dopiero na mocy wyroku sądu arcybiskupa w 1467 r. Por. Arch. Akt Dawn. Archid. Warsz., *Nota varia notabiliora ex Archiepiscopatus Gnesnensis*, s. 1: *Acta Officialis Loviciensis Raphaelis de Oyrzanow 1466. 14 Decem-ber Decimarum Jasionae ad Vicarios Loviciensis...* 1467. 28 Februariis *Decimarum Rogoźno ad Vicarios Collegiatae Loviciensis...* 16 Decembris *emptio Decimae in Jasionae ad Vicarios Loviciensis...*; Tamże, s. 6: 1472. 2 Martij *Decimarum Rogoźno ad Vicarios Loviciensis...*; Tamże, s. 9. 1481. 31 Januaris *Decimarum Rogoźno ad Vicarios Loviciensis...*; Arch. Kap. Łowicz, Nota Bene. Skorowidz aktów XV i XVI w., Łowicz

Kopia protokołu zebrania generalnego Kapituły Metropolitalnej w Gnieźnie z dnia 30 kwietnia 1722 r.⁵² oraz księga znajdująca się w *Archiwum Kapituły Łowickiej* spisana w 1791 r. pod tytułem *Desideria nonnulla Admodum Reverendorum Vicariorum Collegiatae Loviciensis*⁵³ zawierają informację, że wzmiankowany dokument erekcyjny pochodzi z 1466 r.

Protokół powizytacyjny kolegiaty łowickiej w 1811 r.⁵⁴ i protokół ze spisu funduszów *kolegium wikariuszy* z 1820 r.⁵⁵ wspominają również o powyższej dacie. Ten ostatni dodaje, że dokument erekcyjny nie wspomina o liczbie wikariuszy⁵⁶, co nie jest zgodne z treścią dokumentu erekcyjnego⁵⁷ oraz z innymi informacjami źródłowymi dotyczącymi liczby wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu⁵⁸.

Kolegiata: *Mercarii 14 Decembris Decimarum Jasionae ad Vicarios Lovicienses 1466. Luna ultima Februarii 1467. Decimarum Rogoźno ad Vicarios Collegiatae Loviciensis...*; Por. H. Rybus, art. cyt., s. 119, 123—124.

⁵² Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerabilis Collegii Vicariorum penes Insignem Collegiatam Loviciensem* (dalej cyt. *Statuta Venerab. Col. Vic.*), s. 31—32; Por. Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, *Acta Venerabilis Capituli Metropolitanæ Gnesnensis, tomus 18* (ab anno 1716 ad 1730), s. 285—290 v.

⁵³ Arch. Kap. Łowicz, *Desideria nonnulla Admodum Reverendorum Vicariorum Collegiatae Loviciensis*, s. 50: *Desideria specialia Collegii Vicariorum Celsissimo Principi de Primati Regni Archiepiscopo Gnesnensi Tempore Visitationis Insignis Collegiatae Loviciensis suppliciter porrecta. 1-mo. Anno 1466 statutum et decretum est in Ereptione Vicariorum...*; Por. Tamże, np. s. 95: *... Apparet ex primitiva Collegii nostri Ereptione per Celsissimum olim Joannem Archiepiscopum Gnesnensem, Anno Domini 1466 Die Veneris 3tia Mensis Aprilis facta...*

⁵⁴ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej cyt. Arch. Diec. Włocł.), *Acta Visitationis Generalis Insignis Collegiatae Loviciensis tam Capituli quam et totius minoris cleri Anno Domini 1811 Mensae Julio peractae* (dalej cyt. *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*), s. 189: *Prawa y dokumenta XX Wikaryuszów oraz Mansyonarzów... Erectio Collegii Vicariorum Loviciensem per Joannem Archiepiscopum Gnesnensem, Łowicz 3 kwietnia 1466 r.*

⁵⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Acta spisu funduszów Kolegiaty Łowickiej wraz z wszelkimi do teje należącymi korporacyami*, s. 18—19: *Spis Funduszów i Przychodów rocznych do Kolegium Księży Wikariuszów przy Kolegiacie Łowickiej należących... Zgromadzenie to jest pod tytułem Kolegium XX Wikaryuszów do Kolegiaty należących erygowane Roku 1466 iak errekcya wyjaśnia...*

⁵⁶ Tamże, s. 19: *...Ilość osób iaką Zgromadzenie składać winno errekcya nie wzmiankuje...*

⁵⁷ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 98: *...quod Vicepraepositus cum duodecem Vicariis perpetuis...*; Por. Arch. Kap. Łowicz, *Erekcje. Wizyty — Wizyta Jeneralna Arcybiskupa Warszawskiego Szczepana Hołowczyca 1823 r. Decreta Reformationis opisanie i różne dowody tyczące się funduszów Kolegii Wikaryuszy Kolegiaty Łowickiej zebrane i ułożone w r. 1859 przez X. Czerechowskiego Prokuratora Kolegium* (dalej cyt. *Erekcje*), s. 1—2.

⁵⁸ Odnośnie do liczby kolegium wikariuszy powołują się na dokument erekcyjny inne dokumenty źródłowe, jak np. Arch. Kap. Łowicz, *Acta*

Wreszcie księga spisana w 1859 r., zawierająca różne dokumenty dotyczące *kolegium wikariuszy*, podaje między innymi odpis dokumentu erekcyjnego z datą 1466⁵⁹.

Wśród źródeł informujących o roku 1467, jako dacie erekcji *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu, na pierwszym miejscu należy wymienić księgę *Jura et Privilegia Reverendi Capituli Loviciensis*, która znajduje się w *Archiwum Kapituły Łowickiej*. Księga praw i przywilejów zawiera odpis dokumentu erekcyjnego wikariuszy i mansjonarzy przy kolegiacie w Łowiczu z datą 1467⁶⁰. Dokument powyższy został przepisany przez publicznego notariusza, Franciszka Salezego Walińskiego; z *Liber Beneficiorum Ecclesiasticorum Proventuum* z 1521 r.⁶¹.

Również w tymże *Liber Beneficiorum* został zamieszczony wykaz dochodów kolegiaty łowickiej, który między innymi podaje, że arcybiskup Gruszczyński utworzył społeczność *wikariuszy* czyli *wikariuszy statych* za zgodą kapituły gnieźnieńskiej i łowickiej w 1467 r.⁶².

W *Archiwum Akt Dawnych Archidiecezji Warszawskiej* znajduje się odpis dokumentu arcybiskupa Andrzeja Boryszewskiego z 1506 r., w którym jest mowa o erekcji wikariuszy i mansjonarzy dokonanej przez arcybiskupa Gruszczyńskiego. W późniejszym czasie na marginesie tego odpisu został podany rok 1467 i nazwisko wystawcy dokumentu⁶³.

Arcybiskup Wawrzyniec Gembicki w protokóle powizytacyjnym z 1619 r.⁶⁴ oraz arcybiskup Ignacy Raczyński w protokóle powizy-

kapituł kolegium księży wikariuszy kolegiaty Łowickiej od 1719 do 1795 r., tom 2, A. 1. 18 (dalej cyt. *Acta kapituł koll. księży wikar.*), s.191.

⁵⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Erekcje*, s. 1—5: *Erectio Vicariorum perpetuum in Łowicz... Actum et datum in Łowicz... Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo sexto, die vero Veneris tertia Mensis Aprilis...*

⁶⁰ Por. przypis 35.

⁶¹ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 103.

⁶² Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 171—196: 1521. *Descriptio Proventuum Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis... Universitas Vicariorum alias Vicarii perpetui... de Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo Septimo de consensu et ratihabitione Capituli ejusdem Sanctae Ecclesiae Metropolitanae Gnesnensis ac praedictae Collegiatae Loviciensis fundata erecta...*; Por. Arch. Akt. Daw. Archid. Warsz. *Zbiór aktów i dokumentów dotyczących Kolegiaty Łowickiej (1433—1749) zebrane w 1749 r.*, Nr 973 (dalej cyt. *Zbiór aktów i dokumentów*), s. 15, 30—35; *Protocollon actorum Collegiatae Loviciensis (1793—1798)*, s. 83—84; *Statuta et Privilegia Insignis Capituli Loviciensis*, volumen 1, zebrał i opracował bibliotekarz ks. kanonik Alfons Trepkowski 1922 r., s. 32—40, 126.

⁶³ Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Erectio Vicariorum et Mansionariorum Ecclesiae Collegiatae Loviciensis J. Gruszczyński*, Orgin. Nr 34 (Est in Libro Privilegiorum folio 95); Fotokopię tego dokumentu podaje Wł. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 73.

⁶⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Acta constitutiones et decreta Venerabilis Capituli Loviciensis Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Duodecimo inchoata per me Mathiam Nissenum Notarium de mandato Dominorum*

tacyjnym z 1810 r.⁶⁵ omawiając obowiązki wikariuszy, powołują się na dokument erekcyjny arcybiskupa Gruszczyńskiego z 1467 r. Ks. Jan Korytkowski w dziele *Arcybiskupi Gnieźnieńscy* umieścił także odpis treści dokumentu erekcyjnego kolegium wikariuszy z datą 1467⁶⁶.

Wreszcie na 1467 r., jako datę erekcji wikariuszy, powołuje się odpis przywileju fundacji i erekcji wikariuszy i mansjonarzy dokonany w 1923 r. przez ks. A. Trepkowskiego, bibliotekarza kapituły łowickiej⁶⁷.

Z racji różnego datowania dokumentu odnoszącego się do tego samego faktu, w celu możliwie dokładnego ustalenia daty powstania *kolegium wikariuszy*, należy porównać dostępne odpisy dokumentu erekcyjnego i księgi, które je zamieszczają.

Omówione odpisy dokumentu erekcyjnego identycznie podają to co stanowi istotę i charakter prawny *kolegium wikariuszy*, a więc cel powołania, sposób powoływania, liczbę, obowiązki i uposażenie wikariuszy. Różnią się one jedynie datą. I tak, odpis dokumentu erekcyjnego z datą 1466, został umieszczony w księgach pochodzących z XVII—XIX w. Natomiast odpis tego dokumentu z datą 1467 został sporządzony przez publicznego notariusza z *Liber Beneficiorum*, księgi pochodzącej z początku XVI wieku. Również protokoły powizytacyjne arcybiskupów, szczególnie protokół arcybiskupa Gembickiego z 1619 r. wspominają o roku 1467 jako dacie erekcji *kolegium wikariuszy*.

Wydaje się, że różne podanie daty dostępnych odpisów tego samego dokumentu erekcyjnego zostało spowodowane pomyłką kopiařa i notariuszy przepisujących powyższy dokument erekcyjny. To przypuszczenie

Praelatorum et Canonicorum Loviciensis conscripta et in praesentem liber inducta. Liber 2-dus (Acta capituli liber 2-dus, 1612—1623), A. 1. 4., s. 159: ...Cura animarum per vicarios perpetuos exercetur. Praecipue directio chori et cantus penes Vicepraepositum est iuxta Privilegium Joannis Archiepiscopi de Anno 1467...

⁶⁵ Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Generalne w Kolegiacie Łowickiej (1714—1811)*, Nr 872, s. 278: ...cura animarum in Collegium Vicariorum perpetuum devoluta est idque per decretum erectionis Collegii Vicarialis... de Anno 1467...; *Wizyty Jeneralne w Kolegiacie Łowickiej (1810—1859)*, tom 2, Nr 943, s. 18: ...idque per decretum erectionis Collegii Vicarialis ab Illustrissimo olim Joanne Gruszczyński Archiepiscopo Gnesnensi de 1467...; Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 126. Należy zaznaczyć, że ta księga na s. 189 podaje odmienną datę, a mianowicie 1466 r. Por. przypis 54.

⁶⁶ J. Korytkowski, dz. cyt., tom 2, s. 516—520.

⁶⁷ Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Spis przywilejów i dotacji Przewietnej Kapituły Łowickiej 1433—1509 r. zebrał i opracował bibliotekarz ks. kanonik Alfons Trepkowski 1923 r.*, s. 5: 1467 3 kwietnia w Łowiczu Arcybiskup Gruszczyński — *Privilegium fundationis et erectionis... vicariorum et mansjonariorum perpetuorum ecclesiae Collegiatae Lovic...*

zdają się potwierdzać również inne nieistotne pomyłki, zmiany czy opuszczenia⁶⁸.

Odpis dokumentu podający czas erekcji *kolegium wikariuszy* na rok 1467 wydaje się być bardziej wiarygodny z racji autorytetu publicznego notariusza sporządzającego ten dokument, jak i z tego względu, że podaje go księga bliższa czasowo dacie powstania *kolegium wikariuszy*, niż odpisy wskazujące czas erekcji na 1466 r.

Także fakt utworzenia przy kolegiacie łowickiej nowej instytucji, której przeznaczeniem było zastępowanie prałatów i kanoników w obowiązkach, był zbyt ważnym wydarzeniem, ażeby w zachowanej księdze praw i przywilejów kapituły łowickiej nie podano właściwej daty erekcji.

Biorąc pod uwagę powyższe racje można przyjąć 1467 r. jako datę powstania *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu.

2. Treść dokumentu erekcyjnego

Na początku dokument wymienia osobę jego wystawcy, a mianowicie arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Gruszczyńskiego⁶⁹. Następnie podaje wyżej omówione powody skłaniające arcybiskupa do erygowania nowej instytucji prawnej.

W dalszym ciągu fundator dowodzi, że przy kolegiacie w Łowiczu istnieje grono wikariuszy i mansonarzy manualnych⁷⁰. Ten stan potwierdzają zresztą także wcześniejsze dokumenty, jak akty uposażenia

⁶⁸ Porównując odpisy dokumentu erekcyjnego z 1466 r. (zamieszczony w księdze: Arch. Kap. Łowicz, Erekcje, s. 1—5) oraz z 1467 r. (zamieszczony w księdze: Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 95—103), można dostrzec pewne nieistotne różnice, jak np.:

1466 r.	1467 r.
Erectio Vicariorum perpetuorum in Łowicz	Privilegium erectionis Vicariorum et Mansionariorum Ecclesiae Collegiatae Loviciensis
brak	J. Gruszczyński
Excellentissimus	Unigenitus
cultu	Excellentissimam cultus

⁶⁹ Jan Gruszczyński, herbu Poraj, urodził się w 1405 r. Jako pierwszy pełnił urząd kanclerza Królestwa Polskiego. W 1449 r. został biskupem włocławskim, od 1463 r. rządził diecezją krakowską, a w 1464 r. został mianowany arcybiskupem gnieźnieńskim. Archidiecezją kierował przez dziewięć lat i w tym czasie zwołał synody prowincjalne w latach 1466, 1469, 1471 i 1473. Zmarł 8 października 1473 r. Por. St. Bużeński, *Zywoty arcybiskupów gnieźnieńskich, prymasów Korony polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno 1852, tom 2, s. 96—112; J. Korytkowski, dz. cyt., tom 2, s. 329—387; K. Malinowski, *Gruszczyński Jan (1405—1473)*, W: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1960—1961, tom 9, s. 55—57.

⁷⁰ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 96: „In Oppido Łowicz ...Ecclesiam Collegiatam... signanter Vicaris et Mansionariis manualibus...”

arcybiskupa Jana Sprowskiego z dnia 4 lipca 1459 r.⁷¹, z dnia 23 kwietnia 1462 r.⁷² i z dnia 13 stycznia 1464 r.⁷³, fragment statutów kapituły łowickiej z 1461 r.⁷⁴ oraz erekcja ołtarza św. Mikołaja dokonana przez arcybiskupa Gruszczyńskiego dnia 26 stycznia 1465 r.⁷⁵. Ten ostatni w dokumencie erekcyjnym *kolegium wikariuszy* zaznacza, że na nowo uposaża istniejących wikariuszy i mansjonarzy, umożliwiając im przez to sumienne spełnienie obowiązków, aby w ten sposób przyczyniali się do powiększenia chwały Bożej⁷⁶. Było to konieczne, gdyż wikariusze nie mając należytego uposażenia mogli także spełniać funkcje duszpasterskie w innych kościołach parafialnych, a przez to w praktyce nie wywiązywaliby się należycie z powierzonych im obowiązków w kościele kolegiackim⁷⁷.

W trosce więc o zaradzenie potrzebom liturgicznym i duszpasterskim w parafii kolegiackiej, arcybiskup Gruszczyński postanowił, że dotychczasowi wikariusze i mansjonarze, zgodnie z przyjętą praktyką w innych kolegiatach archidiecezji gnieźnieńskiej, będą „*wikariuszami stałymi*”⁷⁸.

Zgodnie z brzmieniem omawianego dokumentu, erekcję wikariuszy i mansjonarzy stałych przy kolegiacie w Łowiczu poprzedziło zasięgnięcie rady i uzyskanie zezwolenia prałatów i kanoników kapituły metropolitalnej w Gnieźnie oraz kapituły kolegiackiej w Łowiczu⁷⁹.

⁷¹ Tamże, s. 90—93: 1459. Obligatio super Anniversarium et Missae pro animam Thomae Episcopi Cracoviensi. Nos Joannes (Sprowski) ...Ecclesiae Gnesnensis Archiepiscopus et Primas... recepisse titulo Donationis... Quingentos florenos hungaricales... a Reverendo in Christo Patre Domino Thomae ...Episcopi Cracoviensi pro fabrica, structura, aedificatione ...vel pro creatione et fundatione Vicariorum Canonicalium perpetuorum in eadem Ecclesia (Collegiatae Loviciensis)...

⁷² Tamże, s. 59: 1462. Privilegium Fundationis Missae de Beata Virginis Maria Joannis de Sprowa Archiepiscopi Gnesnensis in decimis Rogużno...

⁷³ Arch. Kap. Łowicz, *Erekcje*, s. 15—16: Emptio Domus pro Dominis Vicariis Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo Quarto feria quinta proxima post Festum Epifaniam Domini...

⁷⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 7 (20): Haec sunt excerpta de Statutis Dominorum Praelatorum et Canonicorum, de Anno Domini 1461...

⁷⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 61—71: 1465. Erectio altaris s. Nicolai...

⁷⁶ Tamże, s. 96: ...signanter Vicariis et Mansionariis manualibus noviter dotatis fuisse... ut firmati eo ferventius Officiis et Laudibus Divinis intendere valeant ... atque possint...

⁷⁷ Por. H. Rybus, *Kolegiata w Kruszwicy w latach 1514—1531*, Studia Theologica Varsaviensia, rok 8 (1970), nr 2, s. 150—157.

⁷⁸ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 96—97: ...signanter Vicariis et Mansionariis manualibus... volentes eosdem Vicarios juxta morem alliarum Collegiatarum... in antea intitulari et nominari perpetuos decernimus...; Por. J. Nowacki, dz. cyt., tom 2, s. 622.

⁷⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 97, 102: ...consensu et voluntate... Praelatorum et Canonicorum dictae Ecclesiae... Collegiatae

Na uwagę zasługuje fakt, że arcybiskup w dokumencie erygującym na stałe wikariuszy i mansjonarzy przekazał im nie tylko obowiązki liturgiczno-duszpasterskie prałatów i kanoników, ale i mansjonarzy⁸⁰. Był to rzadko spotykany wyjątek w dotychczasowej praktyce kościelnej. Na ogół bywało tak, że przy kolegiacie istniało oddzielnie grono duchownych spełniających obowiązki *wikariuszy stałych*, oddzielnie mansjonarzy. Dopiero po pewnym okresie istnienia, ze względów ekonomicznych oraz chęci nie powiększania liczby duchownych przy kolegiacie, łączono ich w jedno *kolegium* o podwójnych obowiązkach⁸¹.

Można przypuszczać, że do wydania takiego dokumentu dla wikariuszy kolegiaty łowickiej przyczyniła się suma, ofiarowana przez biskupa krakowskiego Tomasza Strzemińskiego, która przekazana została w 1462 r.⁸², a o której wspomina dokument erekcyjny wikariuszy i mansjonarzy⁸³, jak też wspomniany wyżej dokument arcybiskupa Gruszczyńskiego z 1465 r.

W dokumencie erekcyjnym zaznaczono, że erygowanie wikariuszy i mansjonarzy stałych przy kolegiacie w Łowiczu nastąpiło na podstawie zwyczajnej władzy ordynariusza⁸⁴. Nie ma wyraźnej wzmianki o uzyskaniu przez arcybiskupa zgody Stolicy Apostolskiej, która była wymagana w takich okolicznościach, gdyż utworzenie takiej instytucji jak wikariaty stałe wprowadzało zmiany we wspólnym życiu prałatów i kanoników, oraz zwalniało ich z obowiązku rezydencji i związanych z nim funkcji duszpasterskich. Wyraźnie o takim zwolnieniu wspomina dokument erekcyjny⁸⁵.

Natomiast dokument ten nie wspomina o tym, czy arcybiskup w tej sprawie zamierzał odnieść się do Stolicy Apostolskiej celem rozstrzygnięcia powstających wątpliwości kwestionujących prawomocność owej

Loviciensis accedente expresso... cum ratihabitione... Praelatorum et Canonicorum Capituli Ecclesiae Nostrae Gnesnensis...

⁸⁰ Tamże, s. 97: ...Vicepraeposituram, Vicarias et Mansionarias perpetuas in ipsa Collegiata Loviciensis... fundavimus, ereximus et creavimus...

⁸¹ St. Chodyński, *Organy, śpiew i muzyka w kościele katedralnym wrocławskim. Szkic historyczny*, Wrocław 1902, s. 29, 81—98, 134—138; St. Librowski, dz. cyt., s. 52, 54, 108—112; P. Hemperek, *Powstanie i skład kolegium wikariuszy*, Roczn. Teol.-Kan., tom 12 (1965), zeszyt 5, s. 78—79, 84; Por. H. Rybus, *Prymas Maciej Drzewiecki. Działalność kościelna w diecezji przemyskiej (1504—1513)*, Warszawa 1968, s. 127—147.

⁸² Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 71—78: 1462. Sententia super Legatum Thomae Episcopi Cracoviensis...

⁸³ Tamże, s. 98—99: ...Horas sive cursum de Beata Virgine... olim Reverendi Patris Domini Thomae Episcopi Cracoviensi ipsius Mansionariae dotatoris in ipsa Ecclesia Loviciensis...

⁸⁴ Tamże, s. 101: ...ipsius Vicariis et Mansionariis data et assignata. Autoritate Nostra Ordinaria de certa nostra scientia ratificamus, approbamus incorporamus et in robur perpetuae firmitatis recipimus...

⁸⁵ Tamże, s. 97: ...Canonicosque singulos ejusdem Ecclesiae a curam animarum quam gerebant et habebant absolvimus... et continuam residentiam ab eis et Praelatis ... relaxamus...

instytucji⁸⁶. Dopiero kilkadziesiąt lat później, bo w 1506 r., kiedy arcybiskupem gnieźnieńskim był Andrzej Boryszewski, sami prałaci i kanonicy łowicki zabiegali w Stolicy Apostolskiej o uznanie i potwierdzenie poczynionych przez arcybiskupa Gruszczyńskiego zmian dotyczących kapituły, spowodowanych erygowaniem przy niej *kolegium wikariuszy*. W bulli konfirmacyjnej wydanej w Bolonii 12 stycznia 1506 r. na prośbę kapituły łowickiej papież Juliusz II pozytywnie ustosunkował się do poczynionych zmian. Jednocześnie papież uwolnił prałatów i kanoników kapituły łowickiej od ewentualnych kar i cenzur kościelnych nałożonych przez samo prawo, jakie mogli zaciągnąć w istniejącej sytuacji. W bulli tej zostało także stwierdzone, że arcybiskup Gruszczyński dokonał erekcji nowej instytucji prawnej jedynie na mocy zwyczajnej władzy ordynariusza⁸⁷.

Charakterystyczny jest fakt, że arcybiskup Gruszczyński sporządził oryginał dokumentu erekcji wikariuszy i mansjonarzy stałych nie w Gnieźnie, lecz w Łowiczu, w siedzibie kurii arcybiskupiej mieszczącej się w zamku⁸⁸. O wiarygodności wydanego dokumentu miały świadczyć pieczęcie arcybiskupa i kapituły gnieźnieńskiej⁸⁹ oraz podpisy świadków, z których wymieniono tylko: Andrzeja Gruszczyńskiego, archidiakona kaliskiego i starostę uniejowskiego⁹⁰, Benedykta z Łopienna kanonika gnieźnieńskiego, krakowskiego i wrocławskiego archidiakona kaliskiego i starostę uniejowskiego⁹⁰, Benedykta kanoników łączyckich⁹². Ponadto ogólnie zostali wspomnieni inni liczni świadkowie, wobec których został sporządzony dokument erekcyjny⁹³.

Utworzona przez arcybiskupa Gruszczyńskiego nowa instytucja była rozmaicie określana w dostępnych źródłach archiwalnych. Jednym z najczęstszych terminów była nazwa „*vicarii et mansionarii*”, niekiedy z dodaniem „*perpetui*”, używana nie tylko w dokumencie erekcyjnym⁹⁴ ale i w innych dokumentach, jak np. w *Statutach kolegium wikariuszy*⁹⁵, księdze zawierającej akty prezentowania i instytuowania wikariusza na urząd⁹⁶.

W źródłach archiwalnych spotykamy także takie nazwy jak np. *vicarii*

⁸⁶ Tamże, s. 95—103; Por. Wł. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 71.

⁸⁷ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 123—126: 1506. Bulla Julii Papae Erectionis Collegiatae confirmans...

⁸⁸ Tamże, s. 103: ...Actum et datum in Łowicz in Curia Nostra Archiepiscopalis circa Castrum sita...

⁸⁹ Tamże, s. 103: ...In cuius rei testimonium Nostri et dicti Capituli Gnesnensis. Sigilla Praesentibus sunt appensa...

⁹⁰ Tamże, s. 103.

⁹¹ Tamże, s. 103.

⁹² Tamże, s. 103.

⁹³ Tamże, s. 103.

⁹⁴ Tamże, np. s. 95, 97, 99, 102.

⁹⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 1.

⁹⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Acta Praesentationum et Institutionum ARR Vicariorum* (dalej cyt. *Acta Praesent. et Institut.*), np. s. 5, 9, 12, 19.

*confratres*⁹⁷, *Domini vicarii*⁹⁸, *Admodum Reverendi Domini Vicarii*⁹⁹, *vicarii praelatorum et canonicorum*¹⁰⁰, *gremium vicariorum*¹⁰¹, *universitas vicariorum*¹⁰², *fratres collegii*¹⁰³, *collegium minus*¹⁰⁴ lub *capitulum minus*¹⁰⁵ w odróżnieniu od *capitulum maius*¹⁰⁶ tj. kapituły większej prałatów i kanoników¹⁰⁷.

⁹⁷ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum per annum habitorum, transactiones, tractatus, decreta varia et alia negotia Adm. RRndos Dominos Vicarios Collegiatae Loviciensis tangentiae, conscribuntur ab anno Domini 1692 connotari inchoatus ad anno 1719.* (Acta actorum Coll. Vicariorum od r. 1692—1719), tom 1 (dalej cyt. *Liber in quo singulorum capitulorum*), np. s. 15, 20, 23, 34, 39, 41; Akta kapituł koll. księży wikar., np. s. 5, 85, 134, 179.

⁹⁸ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 1, 2, 5, 9, 11, 12, 22, 27, 29a; *Liber in quo singulorum capitulorum*, np. s. 15, 18, 31, 33, 36, 38, 70, 95, 146; Akta kapituł koll. księży wikar., np. s. 4, 27, 36, 47, 55, 65, 100, 151, 200; *Acta actorum Venerabilis Capituli Ecclesiae Collegiatae Beatae Mariae Virginis Loviciensis ab Anno Domini 1703 utinam feliciter per Perillistrem et Admodum Reverendum Chrisostomum Zaręba Tijmiecki Ecclesiae Collegiatae Siradiensis et Parochialis Vidaviensis Praepositum et actor Venerabili Capituli Loviciensis Notarium caepta et ulterius continuata. Liber 6-us* (Acta actorum ab 1703 ad 1727 *Liber Sextus*), A. 1. 8 (dalej cyt. *Acta actorum Venerab. Cap.*, lib. 6), np. s. 31.

⁹⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Acta actorum Venerab. Cap.*, lib. 6, np. s. 63, 75, 84; *Acta capituli-Liber actorum. Liber 7-mus* (1727—1746), A. 1. 9 (dalej cyt. *Acta capituli*, lib. 7), np. s. 203; *Liber in quo singulorum capitulorum*, np. s. 4, 25, 30, 80; Akta kapituł koll. księży wikar., np. s. 119, 156; Akta XX Wikaryuszów Kollegiaty Łowickiej (dalej cyt. Akta XX Wikaryuszów) np. s. 10; *Acta Praesent. et Institut.*, np. s. 7.

¹⁰⁰ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 3, 7.

¹⁰¹ Arch. Kap. Łowicz, *Acta actorum Venerabilis Capituli Ecclesiae B. M. V. Loviciensis. Tum et Inscriptionum Resignationum Domorum agrorum pratorum testamentorum per subditos Mensae factam. Ab Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Octuagesimo Secundo utinam feliciter per Illrem et Adm Rndum Joannem Witkowski Ecclesiae Collegiatae Vielunensi et Sancti Joannis Loviciensis Praepositum et Canonicum aplicum et actorum tam Curiae Archiepiscopalis quam sui Capituli Notarium coepta et ulterius continuata. Liber 5-tus* (*Liber capituli* od 1682 do 1703), A. 1. 7 (dalej cyt. *Acta actorum Venerab. Cap.*, lib. 5), np. s. 351; *Acta capituli*, lib. 7, np. s. 131; *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 133; Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Generalne w Kollegiacie Łowickiej* (1714—1811), s. 252.

¹⁰² Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 8, 11; Akta kapituł koll. księży wikar., s. 137, 140, 158, 159, 174; *Erekcje*, s. 213, 260, 261, 271, 273; Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Protocollon actorum Collegiatae Loviciensis* (1793—1798), Nr 977, s. 83, 84.

¹⁰³ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 2, 4, 8, 27.

¹⁰⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Acta actorum Venerab. Cap.*, lib. 5, np. s. 331; *Liber in quo singulorum capitulorum*, np. s. 3; *Acta Praesent. et Institut.*, np. s. 3.

¹⁰⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, np. s. 6, 14, 26.

¹⁰⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, np. s. 14, 52; Akta kapituł koll. księży wikar., np. s. 185, 209.

¹⁰⁷ St. Chodyński, *Organy, śpiew i muzyka w kościele katedralnym włocławskim*, s. 82; St. Librowski, dz. cyt., s. 109; St. Librowski

Najczęściej jednak używana w źródłach okazuje się nazwa *vicarii perpetui*¹⁰⁸, *vicarii*, *vicarii collegiatae* lub księża *wikariusze*¹⁰⁹ oraz *collegium vicariorum* bądź *kollegium księży wikariuszy*¹¹⁰.

Natomiast pieczęć, używana przez kolegium wikariuszy, zachowana na dokumentach pochodzących z 1685 r., na której w środku na białym niewielkich wymiarów tle był umieszczony kielich a nad nim postać Matki Bożej z berłem i Dzieciątkiem, od której rozchodzą się promienie, zawierała w otoku napis: *Ecclesiae Collegiatae Loviciensis sigillum Vicariorum*¹¹¹.

W dostępnych dokumentach archiwalnych kolegium wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu nigdy nie określono *collegium vicepraelatorum* et *vicecanonicorum*, jak to niejednokrotnie było przy innych kolegiatach¹¹².

3. Statuty kolegium wikariuszy

Przez pewien okres czasu podstawową normą prawną *kolegium wikariuszy* był omówiony dokument erekcyjny, który ogólnie określał prawa, obowiązki i uposażenie wikariuszy oraz uprawnienia kapituły łowickiej w stosunku do kolegium¹¹³.

s k i, *Statuty Kapituł Kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, Arch. Bibl. Muz. Kośc., tom 1 (1959), zeszyt 1, s. 188—189; J. S z y m a ń s k i, *Kapituła kolegiacka w Wojniczu*, s. 98—99.

¹⁰⁸ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 8; *Acta constitutiones et decreta Venerabilis Capituli Loviciensis Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Duodecimo inchoata per me Mathiam Nissenum Notarium de mandata Dominorum Praelatorum et Canonicorum Loviciensis conscripta et in praesentem librum inducta. Liber 2-dus (Acta capituli liber 2-dus, 1612—1623)*, A. 1. 4. (dalej cyt. *Acta constitutiones et decreta Venerab. Cap. Lov.*, lib. 2), s. 299; *Liber Actorum Capituli Loviciensis. Liber 8-vus ab anno 1746 ad anno 1761*, A. 1. 10. (dalej cyt. *Liber Actorum Cap. Lov.*, lib. 8), s. 20; *Akta kapituł koll. księży wikar.*, np. s. 30—32, 36, 51.

¹⁰⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 1, 6—7, 10, 27; *Acta constitutiones et decreta Venerab. Cap. Lov.*, lib. 2, np. s. 9, 61, 144, 333; *Liber in quo singulorum capitulorum*, np. s. 5, 7, 39, 58; *Akta kapituł koll. księży wikar.*, np. s. 2—4, 31, 48; *Desideria nonnulla Admodum Reverendorum Vicariorum Collegiatae Loviciensis* (dalej cyt. *Desideria nonnulla*), np. s. 2—4, 25, 57.

¹¹⁰ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 11, 14, 18; *Liber Capituli ab anno 1658 ad 1682. Liber 4-tus*, A. 1. 6. (dalej cyt. *Liber Capituli*, lib. 4), np. s. 80, 263; *Acta actorum Venerab. Cap.*, lib. 5, np. s. 11, 68, 155, 312, 358; *Akta kapituł koll. księży wikar.*, np. s. 1—8, 45, 57; *Desideria nonnulla*, np. s. 2—3, 22; *Acta Praesent. et Institut.*, np. s. 1, 17, 76, 97; Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Generalne w Kolegiacie Łowickiej (1714—1811)*, np. s. 63—66, 102.

¹¹¹ Arch. Kap. Łowicz, *Akta probostwa Kocierzewskiego — akta z wieku XVI—XIX*, fasc. 1, Nr 41, s. 7; *Acta Praesent. et Institut.*, s. 56, 63, 93; *Akta XX Wikaryuszków*, np. s. 75—76, 126; 252, 367—413.

¹¹² Por. St. Ch o d y ń s k i, *Wikaryusze katedry włocławskiej*, s. 5.

¹¹³ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 95—103.

Bardziej szczegółowe przepisy odnoszące się do organizacji i działalności wikariuszy, jak też dotyczące uprawnień i obowiązków poszczególnych wikariuszy zarówno w stosunku do siebie jak i do całej społeczności znajdujemy zwłaszcza w statutach *kolegium wikariuszy*. Zostały one zabrane w księgę zatytułowaną *Statuta Venerabilis Collegii Vicariorum penes Insignem Collegiatam Loviciensem*, a na prośbę wiceprepozyta ks. Jana Połanieckiego i seniora *kolegium wikariuszy* ks. Sebastiana Gawłowskiego zatwierdzone na mocy zwyczajnej władzy ordynariusza przez arcybiskupa gnieźnieńskiego kardynała Michała Radziejewskiego w Łowiczu dnia 6 marca 1693 roku. Oprócz wspomnianych przedstawicieli wikariuszy świadkami tego aktu byli: ks. Wojciech Zadułski prebendariusz w kolegiacie łowickiej i publiczny notariusz oraz ks. Albert Wesołowski, ks. Łukasz Gażewski, ks. Andrzej Morianty i ks. Kazimierz Wojski¹¹⁴.

Należy zaznaczyć, że obowiązujące normy członków *kolegium wikariuszy*, zebrane w wymienionej wyżej księdze, stanowiły dyspozycje zawarte w protokołach powizytacyjnych arcybiskupów, w uchwałach kapituły łowickiej oraz w postanowieniach samych wikariuszy. Korzystali oni w tym względzie z uprawnienia nadanego im przez arcybiskupa Gruszczyńskiego do podejmowania pewnych uchwał dotyczących ich wspólnego życia i wypełniania obowiązków¹¹⁵.

Zachowany zbiór statutów zatwierdzonych w 1693 r. i obowiązujących członków *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu obejmuje w tym względzie: uchwały zebrań prałatów i kanoników z następujących lat: 1461 r.¹¹⁶, 1496 r.¹¹⁷, 1513 r.¹¹⁸, 1530 r.¹¹⁹, 1536 r.¹²⁰, 1541 r.¹²¹, i 1599 r.¹²², fragment przywileju arcybiskupa Karnkowskiego

¹¹⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 29a—30: ... (58) *Statutorum Approbatio*...

¹¹⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 103: ...Ipsisque Vicariis et Mansionariis se de quaerelantibus justitiam faciendi ac pro excessibus et criminibus corrigendi castigandi et juxta Canonicas Sanctiones Censura Ecclesiastica etiam mediante puniendi, distringendi et compellendi...; Por. P. Hemperek, *Organizacja i działalność wikariuszy*, Roczn. Teol.-Kan., tom 14 (1967), zeszyt 5, s. 103.

¹¹⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 7: (20) Haec sunt excerpta de Statutis Dominorum Praelatorum et Canonicorum, de Anno Domini 1461...

¹¹⁷ Tamże, s. 5—6: (16) De pulsu ad Matutinum ferialiter... Anno Domini 1496...

¹¹⁸ Tamże, s. 8: (21) Item. Anno Domini 1513. In Capitulo Generali concluderunt...

¹¹⁹ Tamże, s. 9—10: (24) *De Cereis et Candelis*... iuxta decretum Dominorum Praelatorum et Canonicorum Anno Domini 1530...

¹²⁰ Tamże, s. 9: (23) *Decreta per Dominos Praelatos et Canonicos*... Anno Domini 1536 confecta...

¹²¹ Tamże, s. 10—11: (26) *De Funeralibus*. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quadragesimo Primo... in Capitulo Generali...

¹²² Tamże, s. 12—13: (32) *Capitulum Generale*... per R.Rendos DDominos... Praelatos et Canonicos... Anno Domini 1599...

z 1587 r. dotyczący ustanowienia, obowiązków i uposażenia penitencjara¹²³, fragmenty protokółów powizytacyjnych arcybiskupów, a mianowicie arcybiskupa Wawrzyńca Gembickiego z 1619 r.¹²⁴ oraz arcybiskupa Jana Wydźgi z 1682 r.¹²⁵ oraz uchwały *kolegium wikariuszy* podejmowane na zebraniach, a dotyczące spraw wspólnego życia i wypełniania przez nich obowiązków.

Charakter normy będącej statutem został uwydatniony słowem *statutus* lub „*decrevimus*”.¹²⁷ Jedne z nich określają daty ich wydania, jak 1522 r.¹²⁸, 1529 r.¹²⁹, 1534 r.¹³⁰, 1539 r.¹³¹, 1685 r.¹³², 1689 r.¹³³ i 1691 r.¹³⁴, inne, których jest znacznie więcej, że autorami ich są wikariusze co można wywnioskować tylko na podstawie ich formy¹³⁵.

Wydaje się, że dokonane w 1693 r. potwierdzenie tego rodzaju przepisów, regulujących życie członków *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu, jest pierwszym i jedynym tego rodzaju urzędowym dokumentem.

Ks. Stanisław Orłowski, kanonik kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej i Wizytator Kurii Metropolitalnej w Gnieźnie złożył podpis i pieczęć w zatwierdzonej księdze *Statutów Kolegium Wikariuszy*¹³⁶.

Przechowywana w zbiorach *Archiwum Kapituły w Łowiczu* księga

¹²³ Tamże, s. 21: (45) *De Paenitentiario...*; Arch. Kap. Łowicz, *Erekcje*, s. 12—13: *Privilegium... Stanislaus Karnkowski... Archiepiscopus Gnesnensis... Datum Łowicz... Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octogesimo Septimo...*

¹²⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 14—21: *Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Laurentius Gębicki... Archiepiscopus Gnesnensis... Ex Visitatione Collegii Vicariorum... Statuta Collegii Vicariorum Ecclesiae Collegiatae B.M.V. Łovic... Anno Domini 1619... peracta...*

¹²⁵ Tamże, s. 24—25: *Puncta Visitationis per... Illustrissimi... Domini Joannis Wydźga Archiepiscopi Gnesnensis... tradita et intimata Anno Domini 1682...*

¹²⁶ Tamże, np. s. 4: (13) *De Fratре Defuncto*. Item. *Statuimus...*; s. 27: (53) *Capitulum Generale...* Anno Domini 1685... de unanimes consensu statuerunt...

¹²⁷ Tamże, s. 11: (27) *De Infirmis Fratribus Vicariis*. *Universitas Collegii... decreverunt...*

¹²⁸ Tamże, s. 6: (17) *De Antiphonis non repertis*. Item Anno Domini 1522...

¹²⁹ Tamże, s. 6: (18) Anno Domini 1529...

¹³⁰ Tamże, s. 23: (49) *Interpretatio Statuti...* Anno Domini 1534...

¹³¹ Tamże, s. 22—23: (48) *Ex Antiquis...* Anno Domini 1539...

¹³² Tamże, s. 27: (52) *Capitulum Generale per Dominos Vicarios...* Anno Domini 1685...

¹³³ Tamże, s. 26: *Forma Optionis Domorum...* Anno Domini 1689...

¹³⁴ Tamże, s. 28: (55) *Capitulum Generale* Anno Domini 1691...

¹³⁵ Ilustracją może być przepis dotyczący zasad uczestniczenia w dochodach w czasie nieobecności lub zachowania się na zebraniu oraz spraw na nim omawianych. Por. Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, np. s. 2: (4) *De procuratoribus absentibus...* (6) *De vitiis aut negotiis tractandis in capitulo...*

¹³⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 30.

statutów kolegium wikariuszy stanowi odrębny zbiór liczący trzydzieści trzy strony a składający się z 58 statutów, ponumerowanych w późniejszym, bliżej nieznanym, czasie¹³⁷ oraz z odpisu zebrania generalnego *Kapituly Metropolitalnej w Gnieźnie* w dniu 30 kwietnia 1722 r. potwierdzającego przez kapitułę metropolitalną gnieźnieńską statuty, przywileje i inne dokumenty *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu¹³⁸.

Podana numeracja w księdze statutów obejmuje nie tylko normy prawne ale i źródła ich pochodzenia¹³⁹.

Pod względem treści statuty te, obowiązujące wikariuszy, charakteryzuje dość duża różnorodność. Poruszają bowiem zagadnienia dotyczące ich obowiązków i praw. Są to więc przepisy nie tylko o charakterze normatywnym tj. nakazującym coś spełnić lub zakazującym czegoś dokonać, lecz i stanowiącym kary w przypadku ich naruszenia.

Statuty zajmują się sprawami związanymi z organizacją życia członków kolegium wikariuszy, jak np. zagadnienie przyjmowania nowych członków do kolegium, przestrzeganie zasad harmonijnego współżycia pomiędzy wikariuszami, obowiązki względem zmarłych wikariuszy, odbywanie zebrań przez wikariuszy, zachowanie tajemnicy obrad, obowiązek rezytacji i zagadnienie wakacji, uprawnienia chorych wikariuszy, uprawnienia prepozyta i wiceprepozyta, wybór i obowiązki prokuratora kolegium. Określają one także obowiązki liturgiczne wikariuszy, sposób ich wypełniania oraz kary za ich zaniedbywanie.

III. Stosunek kolegium wikariuszy do kapituły kolegiackiej w Łowiczu

Stosunek *kolegium wikariuszy* do kapituły łowickiej, zasadniczo regulowały postanowienia zawarte w dokumencie erekcyjnym wikariuszy, w statutach wikariuszy oraz w protokołach powizytacyjnych arcybiskupów gnieźnieńskich. Ponieważ informacje tam podane niejednokrotnie są zbyt ogólne i ograniczają się często do stwierdzenia, że prepozytowi przysługuje na podstawie dokumentu erekcyjnego wikariuszy jurysdykcja nad nimi¹⁴⁰, dlatego też o ingerowaniu kapituły łowickiej

¹³⁷ Tamże, s. 1—30. Strona 29 podana została po raz drugi z dodaniem litery a.

¹³⁸ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 31—32; Por. Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, *Acta Venerabilis Capituli Metropolitanæ Gnesnensis*, tomus 18 (ab anno 1716 ad 1730), B 31, s. 285—290v.

¹³⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, np. s. 18: (34) *Statuta Collegii Vicariorum. Ex Visitatione eiusdem Collegii...* (35) *De Praesentatione, Examine et Qualitate Vicariorum in Collegium recipiendorum...*; s. 27: (52) *Capitulum Generale per Dominos Vicarios...* Anno Domini 1685... celebratum... (53) *De Anniversariis pro Fratribus Collegij...*

¹⁴⁰ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 20: (40) *De Iurisdictione Domini Praepositi et ejus Vicepraepositi...*; *Acta constitutiones*

w życie i działalność wikariuszy należy raczej wnioskować z konkretnych faktów działania członków kapituły łowickiej, a zwłaszcza jej prepozyta lub kapituły jako całości. Informują o tym księgi zawierające protokoły posiedzeń prałatów i kanoników oraz wikariuszy.

Podstawę do rozpatrzenia stosunku jaki istniał pomiędzy kapitułą łowicką, a jej wikariuszami, daje przede wszystkim dokument erekcyjny z 1467 r., który stwierdza, że sam fakt powstania *kolegium wikariuszy* stałych został uzależniony od zgody prałatów i kanoników łowickich¹⁴¹. Z tego też powodu byli oni ściśle uzależnieni od kapituły łowickiej, która miała czuwać nad należyтым wypełnianiem obowiązków zleconych wikariuszom.

Dokumenty wydawane przez arcybiskupów traktują niekiedy również o stosunku kapituły łowickiej do wikariuszy. Należy tu wymienić przywilej arcybiskupa Jana Łaskiego wydany w Łowiczu dnia 8 września 1527 r., w którym ordynariusz nie tylko przypomniał specjalne uprawnienia kapituły łowickiej w stosunku do *kolegium wikariuszy*, ale je zatwierdził i polecił dochodzić w przypadku ich naruszenia. Nadto arcybiskup przypomniał o przysługujących prawach wikariuszy w zakresie duchowym i materialnym¹⁴². Niemniejsze znaczenie mają także protokoły powizytacyjne arcybiskupów, którzy w nich przypominali, precyzowali i uzupełniali postanowienia dokumentu z 1467 r. oraz postanowienia statutów wikariuszy. Ilustracją tego może być protokół powizytacyjny arcybiskupa Gembickiego z 1619 r., który przypomniał, że do kapituły łowickiej należy czuwanie nad sumiennym i rzetelnym wykonywaniem faktycznych funkcji duszpasterskich w parafii kolegiackiej¹⁴³.

Na mocy dokumentu erekcyjnego do prałatów i kanoników należało prawo patronatu nad wikariuszami, które przejawiało się w przedstawieniu kandydatów na urząd wikariusza¹⁴⁴. W realizowaniu tego posta-

et decreta Venerab. Cap. Lov., lib. 2, s. 179; Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Jeneralne w Kollegiacie Łowickiej* (1810—1859), s. 36; Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 120.

¹⁴¹ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 97: ...consensu et voluntate... Praelatorum et Canonicorum... Collegiatae Loviciensis... Vicepraepositorum, Vicariis et Mansionariis perpetuas... fundavimus, ereximus et creavimus...

¹⁴² Tamże, s. 238—242: 1527. *Privilegium Jurisdictionis Ordinariae Capitulo concessa...* Jura Ecclesiae Capituli et Personarum Singularium tam Praelatorum et Canonicorum quam Vicariorum perpetuorum tantum defendendi, excessivos et scandalosos emendandi... *Actum et datum...* Anno... Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo Septimo... Die... Octava Mensis Septembris...

¹⁴³ Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 25—28: Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Decimo Nono... Cura animarum in ista Ecclesia etsi vicariis ex fundatione incumbit. Attamen... Venerabili Capitulo competet attendere, ut ea recta ordinate administratur...; Tamże, s. 126; Por. Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Jeneralne w Kollegiacie Łowickiej* (1714—1811), s. 57, 100, 182—183, 278.

¹⁴⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 102: ...ad Praelatorum et

nowienia, jak przypomniał arcybiskup Szembek w swym dekrete reformacyjnym z 1714 r., prałaci i kanonicy mieli brać pod uwagę nie tylko umiejętność w śpiewie przyszłych wikariuszy, lecz i ich zdadność do wypełniania obowiązków duszpasterskich¹⁴⁵.

Kapituła łowicka na zebraniu wydawała przepisy zakazujące przyjmowania do grona wikariuszy proboszczów. Z racji niewielkiej liczby wikariuszy, zezwalała jednak na przyjmowanie godnych zastępców¹⁴⁶, co w krótkim czasie ponownie zostało zakazane¹⁴⁷.

Zachowane materiały źródłowe stwierdzają, że wpływ kapituły na działalność wikariuszy przejawiał się także w wyborze urzędników w ich kolegium¹⁴⁸.

Do kapituły zwracali się wikariusze również o wyrażenie zgody na kandydata wybranego z ich grona do duszpasterstwa przy kościele św. Leonarda w Łowiczu¹⁴⁹.

Canonicorum... jus patronatus et praesentandi Vicariorum et Mansionariorum pertinere volumus...

¹⁴⁵ Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 31—35: *Decretum Reformationis ex Actu Visitationis Ecclesiae Collegiatae Loviciensis... Anno Domini Millesimo Septingentesimo Decimo Quarto... per... Reverendissimum Principem Stanislaum... Szembek... Archiepiscopum Gnesnensem... Ad Collegium Vicariorum, ...per Praelatos et Canonicos praesentandi non tantum de voce cantu juxta Statutum Capitulare sunt idonei, sed cum ipsi curam animarum exercere debeant at actu exercent...*

¹⁴⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 8: (21) *Item. Anno Domini 1513... quod vicarii defectuosi, quibus Domini admittunt substitutos habere, propter defectum eorum...; Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., Zbiór aktów i dokumentów, s. 205: 1531. Vicarii resideant circa Ecclesiam, nec substitutos habeant nisi idoneos...*

¹⁴⁷ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 9: *...Decreta per Dominos Praelatos... Domini decreverunt, ut officia, et servitia, quae per Dominos Vicarios... fieri debent, fiant non per substitutos...*

¹⁴⁸ Na zebraniu wikariuszy dnia 17 lutego 1731 r., na którym byli obecni przedstawiciele kapituły łowickiej postanowili oni dobrowolnie przedstawić na urząd wiceprepozyta ks. Pawła Tworkowskiego, który przez pewien czas pełnił urząd wicesekretarza kapituły. Ponieważ na proponowany urząd wybrano ks. Michała Kliszewskiego, dlatego ks. Tworkowski został wybrany seniorem kolegium. por. Arch. Kap. Łowicz, *Akta kapituł koll. księży wikar.*, s. 37—38.

¹⁴⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Acta actorum Venerab. Cap.*, lib. 6, s. 473: *...Collegium Vicariorum... postulavit elegi unum de medio sui bene meritum in ecclesia in praepositum Kierchoviensis. Et Venerabile Capitulum annuendo votis eorum eligendum esse censuit...; Por. Arch. Kap. Łowicz, Liber Actorum Cap. Lov.*, lib. 8, s. 172; *Acta capituli. Liber actorum (anni 1761—1778)*. Liber 9-nus. A. 1. 12. (dalej cyt. *Acta capituli*, lib. 9), s. 60; *Liber Decimus Tertius Actorum Reverendissimi Capituli Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis. (Liber decretorum ab anno 1822 ad 1834)*, Liber 13-tius, A. 1. 14. (dalej cyt. *Liber Actorum Reverend. Cap.*, lib. 13), s. 327; *Liber Actorum Reverendissimi Capituli Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis Anno Domini 1835 coeptus (Liber decretorum ab anno 1835—1854)*, Liber 14-tus. A. 1. 16 dalej cyt. *Liber Actorum Reverend. Cap.*, lib. 14), s. 6, 10, 93, 103.

Porównując statuty *kolegium wikariuszy* ze statutami kapituły dochodzi się do wniosku, że w wielu wypadkach pod względem formy i treści były one analogiczne, w czym można także dopatrywać się wpływu kapituły na *kolegium wikariuszy*¹⁵⁰.

Prałaci i kanonicy wydawali także różne konkretne postanowienia obowiązujące wikariuszy, jak np. dyspozycje dotyczące obowiązującego stroju liturgicznego w czasie odprawiania nabożeństw i w chórze¹⁵¹, lub przepisy dotyczące odprawiania mszy św. dla wiernych podczas zarazy¹⁵².

Przypominali także o porządku i sposobie śpiewania w kościele, zakazywali samowolnych zmian w tym zakresie i wskazywali w jaki sposób mają być załatwiane powstałe na tym tle nieporozumienia¹⁵³.

Zarządzenia kapituły dotyczyły także przedmiotu zebrań wikariuszy¹⁵⁴, na które wysyłano również przedstawicieli z grona prałatów i kanoników, aby mogli przekonać się o tym, czy te zebrania odbywają się zgodnie z obowiązującymi przepisami. Przedstawiciele kapituły wizytowali *kolegium wikariuszy* i kontrolowali metody ich pracy¹⁵⁵, a także kontrolowali księgi wikariuszy zawierające fundacje¹⁵⁶.

Z dokumentu erekcyjnego z 1467 r. wynika, że wpływ kapituły ło-

¹⁵⁰ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 249—276: 1528. Statuta Ecclesiae Collegiatae Loviciensis... De paena interruptentium Vota... Ut secreta capitularia non revelentur... Qui exire debent de Capitulo... De solvendo iucundo Ingressu... Forma iuramenti per Praelatos et Canonicos... circa receptionem...; *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 2: (6) De votis aut negotiis tractandis in capitulo...; s. 19: (37) De iucundo Ingressu...; s. 21: (43) De secreto capitulari...; s. 26: (51) Forma receptionis Vicariorum inter fratres...

¹⁵¹ Statuty kapituły łowickiej zaraz po omówieniu stroju chórowego prałatów i kanoników regulują tę samą sprawę odnośnie wikariuszy. Por. Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 253: De Almutiis Dominorum... De Almutiis Vicariorum...: Statuimus quod quilibet Beneficiatus hujus Ecclesiae Superpelliceatus ingrediatur Ecclesiam, et nemo ex Praelatis, Canonicis, Vicariis Mansionariis audeat intrare Ecclesiam intra Officia Divina sine superpelliceo...

¹⁵² Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 251: Tempore pestis ordinatio de Hebdomada...

¹⁵³ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 9: (23) Anno Domini 1536... Decreverunt, ut nemo Vicariorum in Ecclesia ordinem et modum canendi ordinet et praescribat...

¹⁵⁴ Prałaci i kanonicy na zebraniu generalnym dnia 10 czerwca 1612 r. postanowili, ażeby wikariusze na zebraniach tygodniowych poruszali sprawy liturgiczno-rubrycystyczne, jak okadzanie w czasie mszy św. i nabożeństw, sposób śpiewania zu względnieniem przerwy, akcentów, intonowanie w matutinum i nieszpórach, ceremonie itd. Por. Arch. Kap. Łowicz., *Acta constitutiones et decreta Venerab. Cap. Lov.*, lib. 2, s. 9.

¹⁵⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 31; *Acta capituli*, lib. 9, s. 377; *Liber decretorum ab anno 1778 ad 1790. Liber 10-mus*, A. 1. 13, s. 72.

¹⁵⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Acta capituli*, lib. 9, s. 74: ... Ad revidendum Librum fundationum per collegia absolvent deputatur... archidiaconus cum relatione facienda...

wickiej rozciągał się również i na sprawy majątkowe wikariuszy przez wyrażenie jej zgody na nabycie nowego majątku¹⁵⁷.

Statuty kapituły łowickiej¹⁵⁸ i protokoły z jej zebrań¹⁵⁹ regulowały także sprawę wyżywienia wikariuszy.

Prałaci i kanonicy mieli prawo upominania wikariuszy w razie zaniedbania i niedociągnięć: we wzajemnych stosunkach, w przestrzeganiu dobrych obyczajów, w zachowywaniu dyscypliny¹⁶⁰, w wypełnianiu obowiązków¹⁶¹, mogli także rozstrzygać spory pomiędzy wikariuszami¹⁶², a w przypadku braku poprawy i uporą karać, z możliwością jednak wniesienia apelacji do ordynariusza¹⁶³.

Z dokumentu erekcyjnego wynika również, że prepozytowi jako najstarszemu godnością w kapitule, przysługiwały specjalne uprawnienia dotyczące kierownictwa i nadzoru nad wikariuszami kolegiaty łowickiej¹⁶⁴.

Statut wikariuszy powołuje się na ten dokument, według którego prepozytowi przysługuje władza nad wikariuszami i dlatego mają mu oni we wszystkim, co łączy się z tym uprawnieniem, okazywać szacunek i posłuszeństwo¹⁶⁵.

¹⁵⁷ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 100: ...et quotiescumque contingat reemptio census in parte vel in toto... de scientia et consilio Praelatorum et Canoniceorum... tenebuntur...; Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Zbiór aktów i dokumentów*, s. 239: 1624. Vicarii absque scitu capituli non locent summas originales in censum...

¹⁵⁸ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 252: ...Statuimus quod quilibet Praelatus aut Canonicus suam septimanam tenens, dare tenebitur Sabbatho in Vesperis Ministrantibus Vicariis per unum grossum, aut eos ad prandium die Dominico vocare...

¹⁵⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Acta constitutiones et decreta Venerabilis Capituli Loviciensis Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Vigesimo Quarto inchoata. Liber 3-cius (Acta capituli liber 3-cius 1624—1636)*, A. 1. 5. (dalej cyt. *Acta constitutiones et decreta Venerab. Cap. Lov.*, lib. 3), s. 243—244: Capitulum generale... die 21 mensis Maii Anno Domini 1630 celebratum... Venerabile Capitulum non teneri ad suppeditanda victualia vicarijs tempore pestis...

¹⁶⁰ Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Zbiór aktów i dokumentów*, s. 208, 234—235, 238; Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 26—28.

¹⁶¹ Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Generalne w Kolegiacie Łowickiej (1714—1811)*, s. 272; *Wizyty Jeneralne w Kolegiacie Łowickiej (1810—1859)*, s. 10.

¹⁶² Arch. Kap. Łowicz, *Acta actorum Venerab. Cap.*, lib. 5, s. 199.

¹⁶³ Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 28: ... Si qui vero graviores excessus vicariorum intervenerint maxime totius Collegii id Venerabili Capituli potestati et jurisdictioni in talibus casibus usitate Illustrissimus concedit, salva ad suam Celsitudinem et successorum suorum Illustrisisione appellatione...

¹⁶⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 13, 102: ...Vicepraepositus, Vicarii et omnes Mansionarii... Praeposito Loviciensi... contigerit...; *Acta constitutiones et decreta Venerab. Cap. Lov.*, lib. 2, s. 159; Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 27.

¹⁶⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 20: (40) De Iuris-

Do prepozyta z racji zwierzchnictwa nad wikariuszami należała troska o zachowanie właściwej liczby wikariuszy¹⁶⁶. On także, jak głosi dokument erekcyjny, udzielał wikariuszom kanonicznej instytucji¹⁶⁷. Do niego również w sposób szczególny i wyłączny należało ustanawianie wiceprepozyta, co wynika z protokółów powizytacyjnych i zebrań wikariuszy¹⁶⁸.

Prepozyt niejednokrotnie zwoływał zebrania wikariuszy¹⁶⁹, często na nich przewodniczył, egzaminował wikariuszy ze znajomości statutów i innych przepisów¹⁷⁰. Kontrolował też protokoły z odbytych zebrań i inne pisma, zatwierdzał je, podpisywał polecając ich wykonanie¹⁷¹. On też wydawał dyspozycje dotyczące śpiewu brewiarza¹⁷².

Według postanowienia statutów, wikariusz mógł uzyskać zezwolenie prepozyta na nieobecność przy kolegiacie¹⁷³. W takich przypadkach do-

dictione Domini Praepositi et eius Vicepraepositi...; *Acta constitutiones et decreta Venerab. Cap. Lov.*, lib. 2, s. 179; Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Generalne w Kolegiacie Łowickiej* (1714—1811), s. 272; *Wizyty Jeneralne w Kolegiacie Łowickiej* (1810—1859), s. 10, 36; *Zbiór aktów i dokumentów*, s. 207, 208, 234—235, 238; Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 27—28, 120—126.

¹⁶⁶ Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 35: ...Praeposito... diligentissime et sub gravi onere conscientiae commendamus: Requiritur, ut primam fieri potest... decem numero vicarii sint...

¹⁶⁷ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 102: ...Praeposito Loviciensis... personas idoneas... canonicie instituendi et investiandi...; Por. Arch. Kap. Łowicz, *Acta Praesent. et Institut.*, np. s. 1—2, 5—6, 19; Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Generalne w Kolegiacie Łowickiej* (1714—1811), s. 272; *Wizyty Jeneralne w Kolegiacie Łowickiej* (1810—1859), s. 10—11.

¹⁶⁸ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 69: ...Reverendus Martinus Kowalski in Vicepraepositum electus... in capitulo praesenti electus et per Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Felicem Kretkowski Praepositum Loviciensem constitutus...

¹⁶⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 19—20: (39) De capitulis per Vicarios celebrandis... Obligantur... vicarii, quotiescumque per Praepositum... ad faciendum capitulum particulare convenire...; *Liber in quo singularum capitulorum*, s. 10: Anno Domini 1694, Die 12 Maii Capitulum partiale de mandato... Domini Praepositi...

¹⁷⁰ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 4, 32: ...Praepositus Loviciensis... videns abusum statutorum Reverendorum Vicariorum... haec puncta inferius specificata observari teneri... mandavit...; *Akta kapitul koll. księży wikar.*, np. s. 6, 10—11, 19.

¹⁷¹ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 138; *Akta kapitul koll. księży wikar.*, s. 6: ...Praepositus... ex auditaque recapitulatione Capitulorum Anteaكتورum illa approbavit, confirmavit ad manu propria subscripsit, recommendando omnem diligentiam in Cultu Divino...; s. 36: ...Praepositus... Acta capitularia Vicarialia et Decreta in illis contenta vidit, legit, diligenterque observavit... approbavit suam auctoritatem atque ut observentur diligenter monuit et obligavit...

¹⁷² Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 139.

¹⁷³ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 1: (1); s. 2: (4) ...in propriis causis... licentia a Domino Praeposito...; s. 14: (33) ...si

piero wtedy uzyskiwał jego pozwolenie, gdy podał istotną przyczynę i przedstawił zastępcę do spełniania obowiązków przy kolegiacie¹⁷⁴.

Z protokółów zebrań wikariuszy dowiadujemy się, że do prepozyta kapituły zwracał się także wikariusz stały parafii w Kocierzewie, inkorporowanej do kolegium, z prośbą o czasowe zwolnienie od wypłacania należnej pensji z tej parafii dla społeczności wikariuszy przy kolegiacie¹⁷⁵. Prepozyt także rozstrzygał sporne sprawy dotyczące dochodów dla duszpasterza tej parafii¹⁷⁶.

Prepozytowi przysługiwało również prawo upominania i karania wikariuszy za zaniedbanie przez nich obowiązków¹⁷⁷, za wyjawienie spraw poruszanych na zebraniach¹⁷⁸, za wykroczenia przeciwko dobrym obyczajom, za zaniedbywanie okazania szacunku innym wikariuszom, nieprzestrzeganie zasad wzajemnego współżycia a także za inne, mniejszej wagi wykroczenia¹⁷⁹. On także karał opornych wikariuszy¹⁸⁰ i zaniedbujących rezydencji przy kolegiacie¹⁸¹.

W myśl statutów wikariuszy, prepozyt stanowił instancję rozstrzygającą zażalenia wikariuszy¹⁸² oraz powstałe między nimi spory i sprze-

quando iustam ob causam, de licentia Domini Praepositi... per substitutum... officia decantare debeat...

¹⁷⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Akta kapitul koll. księży wikar.*, s. 18: ...Praepositus statuit, ut nullus ex Vicariis audeat abscedere et absentare se ab Ecclesia sine praevia licentia Reverendissimi Praepositi... sed prius debebit substitutio in locum sui ad chorum et Missas Fundationales...

¹⁷⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 35: ...ratione pensionis de plebanatu Kocierzoviensis requisitis... apparentium ad... Praepositum appellavit...

¹⁷⁶ Tamże, s. 9: ...ex divisione Węzykowianae foundationis... summa maneat in sequestro ad decisionem pro pensionem ratione Decimae interceptae per... Praepositum faciendam...

¹⁷⁷ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 7: (20) Dominus Praepositus... pro negligentis chori, et aliis circa divinum cultum committendis plenam habebunt potestatem tales corrigendi et distringendi, ac paenis mulctandi...

¹⁷⁸ Tamże, s. 21: (43) De secreto capitulari...

¹⁷⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Akta kapitul koll. księży wikar.*, s. 36: ...Praepositus... fecit inquisitionem de uniuscujusque in particulari vita, moribus et conversatione tum de diligentia in munere vicariali... Paternae correxit cum debita admonitione...; *Acta constitutiones et decreta Venerab. Cap. Lov.*, lib. 2, s. 179; Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 27—28.

¹⁸⁰ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 4: (11) Corrigen di plenaria facultas...; *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 3, 146.

¹⁸¹ Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 20: (40) De Iurisdictione Domini Praepositi... Paenas autem pro negligentis aliisque defectibus... assignatus humiliter suscipiant...

¹⁸² Tamże, s. 12: (30) De correctione fratrum... Disciplinas sive Correctiones omnes Fratrum approbaverunt... salva tamen appellatione ad Reverendum Dominum Praepositum Loviciensem a quocunque gravamine...

czki¹⁸³. Do niego odwoływał się wikariusz w przypadku otrzymania niekorzystnego orzeczenia na wspólnym posiedzeniu wikariuszy¹⁸⁴.

Mimo tylu form uzależnienia wikariuszy od prałatów i kanoników, cieszyli się oni jednak pewną samodzielnością. Świadczyło o tym przysługujące im z dokumentu erekcyjnego prawo rozstrzygania sporów powstałych między członkami kolegium wikariuszy, wymierzania kar popełniającym nadużycia zgodnie z zasadami prawa kanonicznego¹⁸⁵. Przykładem tego uprawnienia może być uchwała zebrania z 12 października 1696 r. postanawiająca, iż żaden wikariusz od wydanego wyroku przez wiceprepozyta w sprawie niezastosowania się do statutów lub w kwestiach wątpliwych, nie może odwoływać się do prałatów i kanoników, pomijając swoje kolegium¹⁸⁶. O pewnej samodzielności wikariuszy może też świadczyć składanie od 1737 r. przysięgi w zmienionej formie, obejmującej tajność posiedzeń, a więc, jak można przypuszczać, i wobec kapituły łowickiej, co świadczyłoby o pewnej niezależności kolegium¹⁸⁷.

Niezależność wikariuszy od kapituły łowickiej przejawiała się także w ustanawianiu na zebraniach obowiązujących zasad¹⁸⁸, w wydawaniu postanowień z mocą statutu¹⁸⁹, przydzielaniu według zasady zawartej

¹⁸³ Przykładem może być wątpliwość powstała pomiędzy wikariuszami co do pozbawienia ofiar przez okres roku tych, którzy zostali wyłączeni z uczestnictwa w zebraniach. Spór rozstrzygnął prepozyt, który postanowił, że tacy wikariusze mają być pozbawieni wszelkich ofiar składanych w sposób dobrowolny. Por. Arch. Akt Daw. Archid. Warsz., *Wizyty Generalne w Kolegiacie Łowickiej* (1714—1811), s. 272: ...Praepositus... lites et controversias inter vicaricos dijudicat...; *Wizyty Generalne w Kolegiacie Łowickiej* (1810—1859), s. 10—11; Arch. Diec. Włocł., *Acta Visitationis Generalis Insig. Colleg. Lov.*, s. 120.

¹⁸⁴ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 29.

¹⁸⁵ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 103: ...Ipsisque Vicariis et Mansionariis de se quaerulantibus justitiam faciendi, ac pro excessibus et criminibus corrigendi, castigandi et juxta Canonicas Sanctiones Censura Ecclesiastica etiam mediantae puniendi, distringendi et compellendi, Viracisique et Mansionariis eorum privandi et alienandi, damus et concedimus omnimodam et perpetuam potestatem et facultatem...

¹⁸⁶ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 32.

¹⁸⁷ Arch. Kap. Łowicz, *Akta kapituł koll. księży wikar.*, s. 68.

¹⁸⁸ Przykładem mogą być niektóre normy uchwalone na zebraniach wikariuszy, a wchodzące do Statutów Kolegium Wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu. Por. Arch. Kap. Łowicz, *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 8: (22) Statutum de concordia inter Fratres Vicarios conservanda. Anno Domini 1529... Universitas tota Vicariorum Ecclesiae Collegiatae Loviciensis... capitulariter congregati...; s. 11: (27) De Infirmitatibus Vicariis. Universitas Collegii Dominorum Vicariorum Ecclesiae Collegiatae Loviciensis. Capitulum Generale... celebrantes decreverunt...

¹⁸⁹ Arch. Kap. Łowicz, *Liber in quo singulorum capitulorum*, s. 41: ...Deservitia post defunctum confratrem vicarium... praesenti capitulo statuimus hocce modi statutum cum successoribus nostris invidabiliter et sine ulla restrictione observare et observari promittimus...; Tamże, s. 61.

w statucie „O wolnym wyborze domów” mieszkań poszczególnym wikariuszom oraz troska o nie przez kontrolę, którą przeprowadzali wyznaczeni przedstawiciele wikariuszy¹⁹⁰.

Wyrazem odrębności wikariuszy były również urzędy przez nich spełniane dla dobra korporacji oraz ich uprawnienia i obowiązki.

Zakończenie

W artykule moim opierając się na materiale źródłowym, w większości jeszcze spoczywającym w archiwach, ustaliłem, że erekcja omawianego kolegium najprawdopodobniej nastąpiła w 1467 r. przez arcybiskupa Jana Gruszczyńskiego. Wykazałem także fakt, że zgoda Stolicy Apostolskiej na istnienie tego kolegium nastąpiła dopiero w 1506 r. za arcybiskupa Andrzeja Boryszewskiego.

Z chwilą erekcji kolegium, wikariusze przejęli całość obowiązków duszpasterskich w parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Łowiczu od kapituły kolegiackiej i zostali zobowiązani do troski o kult Boży w kolegiacie łowickiej oraz do odprawiania aniwersarzy i innych nabożeństw.

Dokument erekcyjny nałożył na wikariuszy również jednocześnie pełnienie obowiązków mansjonarzy przy kolegiacie łowickiej. Ogół obowiązków wikariuszy określał nie tylko dokument erekcyjny ale i statuty *kolegium wikariuszy* zatwierdzone przez arcybiskupa gnieźnieńskiego kardynała Michała Radziejewskiego w 1693 r.

Liczba członków *kolegium wikariuszy* przy kolegiacie w Łowiczu, według dokumentu erekcyjnego, została ustalona na trzynastu wikariuszy.

Kolegium wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu istniało przez równe 400 lat i zostało zniesione z chwilą kasaty instytucji kolegialnych kościelnych w 1867 r. Od tego bowiem roku nie wolno było przyjmować nowych kandydatów do tych instytucji¹⁹¹.

¹⁹⁰ Arch. Kap. Łowicz, *Jura et Privilegia*, s. 103: „...domos circa Ecclesiam sitas, necnon cameras in domo nova ipsorum constructas, distribuendi et de eisdem providendi, damus et concedimus...; *Statuta Venerab. Col. Vic.*, s. 21: (44) De Optione domorum. Statuimus. Ut Domus Vicariorum per optionem more antiquo veniant... ut quotannis in Generali Capitulo deputentur revisores eorum...

¹⁹¹ J. S. Pelczar, *Pius IX i Polska*, Miejsce Piastowe 1914, s. 24, 63—68, 74; A. Boudou, *Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między nimi w XIX stuleciu, 1848—1883*, Kraków 1930, tom 2, s. 334—411; W. Urban, *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym Tysiącleciem (1815—1965)*, Rzym 1966, s. 279; F. Stopniak, *Kościół na Lubelszczyźnie i Podlasiu na przelomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1975, s. 45—46, 53.

Origo Collegii Vicariorum penes Collegiatam Loviciensem

In hoc articulo demonstravi originem Collegii Vicariorum penes Collegiatam Loviciensem.

Lovitia, sita est in occidentali parte Masoviae, in principio erat dominium principum masoviensium, postea autem — saeculo XI/XII — designata est archiepiscopis gnesnensibus ut patet ex Bulla Papae Innocenti II 1136 anni.

Notitiae de hac re in archivis Loviciae, Varsaviae, Gnesnae et Vladislaviae inveniuntur.

In initis laboris quaerebam causas, quae conduxerunt ad erectionem Collegii Vicariorum penes Collegiatam Loviciensem. Illae fluebunt ex communi systemate iuridica et ex praxi capitulorum cathedralium et collegiatarum substituendi — per vicarios — praelatos et canonicos in eorum officiis choralibus et pastoralibus.

Archiepiscopus Gnesnensis W. Jastrzębiec anno 1433 Vetustissimam ecclesiam paroecialem sub titulo Assumptionis B.M.V. et S. Nicolai Loviciae ad dignitatem collegiatae evexit. Eodem documento Capitulum erexit, cui officia liturgica et pastoralia concedidit. Cum autem praelati et canonici de facto residentiam apud Ecclesiam Collegiatam non habebant, ideoque concedita sibi officia non exercebant, propterea Archiepiscopus J. Gruszczyński die 3 m. Aprilis 1467 anno Collegium Vicariorum perpetuorum et Mansionariorum erexit, ut officia in loco Capituli Loviciensis et obligationes mansionariorum explerent.

Postea explicavi originem et statuta Collegii Vicariorum. Specialiter quaerebam proprium annum erigendi Collegium, quoniam in documentis archivalibus non est concordia. Secundum meam opinionem annus 1467 est annus exactus in quo Collegium Vicariorum erectum erat.

In fine locutus sum de relatione Collegii Vicariorum ad Capitulum Loviciense. In hac re non solum documento erectionis, sed etiam statutis vicariorum ac protocollis sessionum Capituli Loviciensis et Collegii Vicariorum nisus sum.

Collegium Vicariorum in variis actibus suae activitatis Capitulo Loviciensi subditum erat, praecipue ab eius praeposito, qui specialibus facultatibus erga vicarios gaudebat. Vicarii tamen quadam independentia gaudebant, exempli gratia: iure diudicandi lites inter membra Collegii, iure in sessionibus certas obligatorias constituendi.